

Relihiyon at Relasyong Panlabas: Gawaing Pangmisyon ng mga Koreanong Methodist at Presbyterian sa Pilipinas (1973-2000)¹

Raymund Arthur Abejo

ABSTRAK

Layunin ng pag-aaral na ito na magbigay ng pangkasaysayang paglalahad ng mga gawaing pangmisyon ng mga Koreanong Protestante sa Pilipinas, partikular ng mga Methodist at Presbyterian. Nais din nitong suriin ang epekto ng mga gawaing pangmisyon sa ugnayang kultural ng Pilipinas at Timog Korea. Isa ang Pilipinas sa mga pangunahing bansang pinupuntahan ng misyonerong Koreano. Simula nang dumating ang unang Koreanong misyonero noong 1973 hanggang sa pagtatapos ng pag-aaral sa taong 2000, nagkaroon ng hiwa-hiwalay na ahensyang pangmisyon ang mga Methodist at Presbyterian. Habang may malapit na pakikipagtulungan ang mga misyonero mula sa Korean Methodist Church at ang United Methodist Church ng Pilipinas, kapos naman sa kooperasyon ang mga misyonerong Presbyterian sa anumang simbahang Protestante sa Pilipinas dahil sa kakulangan sa ekumenismo. Gayumpaman, matagumpay na naisasagawa ang mga gawaing pangmisyon dahil sa malakas ang pinansyal na kapasidad ng mga simbahang Koreano at masikhay na pagmimisyon ng mga Koreanong Methodist at Presbyterian. Ang mga gawaing pangmisyon ay madalas umiikot sa tatlo: pagpupunla ng simbahan sa tulong ng Protestanteng simbahang Pilipino o mga narekrut na pastor; pagsasanay sa mga pastor at layko; at pagsasagawa ng mga gawaing pang-edukasyon tulad ng pagpapatayo ng kindergarten at eskuwelahang pang-elementarya o hayskul. Sa kabuuan, maituturing na tulay ng ugnayang kultural ng Pilipinas at Timog Korea ang mga ahensyang pangmisyon. Bunga ng mga pakikisalamuha sa isa't-isa ng mga Pilipino at Koreanong misyonero ilang larawan ng Koreano at Korea ang nabubuo sa isip ng mga Pilipino. Gayundin naman ang mga Koreano sa Pilipino at Pilipinas.

Susing salita: Koreanong Protestante, misyonerong Koreano, Protestanteng misyon sa Pilipinas, relasyong kros kultural, transnasyunal na aktor

ABSTRACT

This study traces the historical development of Korean Protestant missions in the Philippines, focusing on Korean Presbyterian and Methodist churches, and examines the effects of the mission activities on cross cultural relations between the Philippines and South Korea. The Philippines is one of the major destinations for Korean missionaries. From 1973 when the first Korean missionaries arrived in the Philippines and up until 2000, the Presbyterian and Methodist mission agencies operated separately and with little inter-denominational cooperation. But while the Korean Methodist Church missionaries cooperated closely with the United Methodist Church of the Philippines, the Presbyterian mission agencies failed to foster closer ties with existing Philippine Protestant churches due to their weak ecumenical fervor. However, both the Presbyterian and Methodist churches were able to undertake successful independent activities because of their strong financial capacity and the zeal of Korean missionaries. Mission activities generally revolve around three major undertakings: church-planting through a Filipino Protestant church or a recruited Filipino pastor; the training of pastors and laypeople; and the establishment of kindergartens, elementary schools, and high schools. Overall, the Korean Protestant missions served as bridge of cultural interactions and linkages between the people of the two countries. Through resulting interactions, both Filipinos and Koreans were able to conceive their respective image of one another.

Keywords: cross cultural exchange, Korean missionaries, Korean Protestants, Protestant missions in the Philippines, transnational actors

Panimula

Sa loob ng 60 taon ng pormal na ugnayang diplomatiko ng Pilipinas at Timog Korea, lumago ang relasyon ng dalawang bansa sa mga larangang pulitikal at panseguridad, pang-ekonomiya, at sosyo-kultural. Magkawangis ang patakaran ng dalawang bansa sa usaping anti-komunismo noong dekada 50 hanggang dekada 70. Tumulong ang Pilipinas sa Timog Korea nang naganap ang Digmaang Koreano noong 1950-1953 sa pamamagitan ng tatlong batalyong sundalong Pilipino. Lalo pang sumigla ang ugnayan ng dalawang bansa simula noong dekada 80 nang lumago ang ekonomiya ng Timog Korea dahil lumaki ang bolyum ng kalakalan, umakyat ang antas ng pamumuhunang Koreano, dumami ang bisitang Koreano sa Pilipinas at umaakyat din ang bilang ng mga manggagawang Pilipino sa Korea. Batay sa datos ng Bureau of Immigration (BI) umabot na sa 21,980 ang bilang ng rehistradong Koreano sa unang hati ng taong 2009 (BI, 2009).

Noong 1998 may 7,080 rehistradong Koreano lamang at sa taong 1999 umakyat sa bilang na 133,068 ang bisitang Koreano o 6% lamang ng kabuuang bilang ng mga banyagang bisita sa bansa (Polo, 1999, p. 178; NSCB, 2002). Kasunod nito, nagkaroon ng 68% na paglaki ng rehistradong Koreano mula 1998 hanggang 2009 at 78% naman na pagdami ng mga Koreanong dumating sa bansa mula 2000 hanggang 2008. Habang umiigting ang ugnayang Pilipinas-Timog Korea, umiinit din ang interaksyon sa isa't-isa ng mga indibidwal na Pilipino at Koreano. Hanggang ngayon, nangunguna pa rin ang Korea sa pinakamaraming bisita sa Pilipinas sa unang hati ng taong 2014 na umabot na sa 547,971 katao o 22.52% ng kabuuang bilang ng mga banyagang bumisita sa bansa (DOT, 2014).

Sa taong 2001 naitala ng Korea Post ang may 419 kompanyang Koreano sa Pilipinas. Makikita sa Makati, Parañaque, Lungsod Quezon, Manila at Cavite ang pinakamaraming bilang ng mga Koreanong negosyo (Korea Post, 2001). Patuloy din ang pagdami ng bilang ng mga Koreanong dumarayo sa Pilipinas upang mag-aral ng Ingles (BI, 2014). Dagdag sa negosyante at estudyanteng Koreano, malaki rin ang bilang ng mga Koreanong nagsasagawa ng pagmimisyon sa Pilipinas. Kailan

nga ba dumating ang mga Koreanong misyonero sa Pilipinas at ano ang kanilang ginagawa rito?

Susuriin sa papel na ito ang kultural na dimensyon ng ugnayang Pilipinas at Timog Korea sa pamamagitan ng gawaing pangmisyong ng mga simbahang Methodist at Presbyterian sa Pilipinas mula 1973 hanggang 2000. Nakatuon ang papel sa misyong Methodist at Presbyterian sapagkat ang dalawang denominasyong ito ang mga dominanteng Koreanong denominasyon sa Pilipinas.² Nilalayon ng papel na ito na maghain ng pangkasaysayang analisis sa interaksyon ng mga Koreanong misyonero at mga Pilipino kaugnay sa gawaing pangmisyong. Layunin nitong sagutin ang mga sumusunod na tanong. Anu-ano ang mga aktibidad ng mga Koreanong misyonero kaugnay sa ebanghelisasyon at pagmimisyong? Ano ang papel ng mga gawaing pangmisyong ito sa ugnayang kultural ng Pilipinas at Timog Korea?

Nahahati ang papel sa anim na bahagi. Tatalakayin sa unang bahagi ang konseptuwal na balangkas ng pag-aaral na ito. Sa ikalawang seksyon naman ang maikling pagsasalaysay sa paglaganap ng Protestantismo sa Pilipinas at Korea. Sa mga susunod na seksyon tatalakayin ang kronolohiya ng pagmimisyong ng mga Koreanong misyonero, na susundan ng pagtalakay sa iba't-ibang gawain ng mga misyonerong Methodist at Presbyterian, at analisis ng pagkakaiba ng mga gawain ng dalawang denominasyong Protestante. Sa huling seksyon, sisikaping ipakita ang papel ng gawaing pangmisyong ng Methodist at Presbyterian sa ugnayang kultural ng Pilipinas at Timog Korea. Narito ang mga Koreanong misyonero upang makisalamuha sa ibang mga simbahang Protestante sa Pilipinas, mga Pilipinong pastor, at maghanap ng mga Pilipino na maaaring maakay sa Protestantismo.

Konseptuwal na Balangkas: Ang Pagmimisyong sa Ugnayang Pangkalinangan at Ugnayang Panlabas

Tumutulay ang pag-aaral na ito sa mga paksa ng kasaysayan ng pagmimisyong, relihiyon, at ugnayang pangkalinangan ng mga bansa. Una, maraming tema na maaaring bigyan-diin sa pagsasaliksik at pagsasakaysayan ng pagmimisyong. Halimbawa sa kasaysayan ng Pilipinas, malaking bahagi nito ang pagmimisyong

ng mga Katolikong Espanyol mula sa iba't-ibang orden at mga Protestanteng Amerikano, nariyan na ang mga pag-aaral sa mga pangunahing misyonero, kanilang mga gawain, at epekto ng pagmimisyon, ito man ay pulitikal, pang-ekonomiya, o kultural. Gayunpaman para sa pag-aaral na ito, bibigyan-diin sa pagsasakasaysayan ng mga Koreanong Methodist at Presbyterian ang mga tema ng proseso ng pagmimisyon, mga tagapagpahayag, at paraan ng pagpapalaganap ng Protestantismo sa Pilipinas (Latourette, sinipi mula kay Paik, 1971, p. 12).

Pangalawa, susubuking ipakita sa papel na ito ang kabuluhan ng relihiyon at pagmimisyon sa ugnayang pangkalinangan ng mga bansa. Bagaman hindi pa lubos na lumilitaw sa mga kasalukuyang paradigma at teoryang realist, pluralist/liberalist at constructivist ang relihiyon at ang papel nito sa ugnayang panlabas at relasyon ng mga bansa, sinimulan na ng ilang iskolar na tukuyin ang kabuluhan ng relihiyon sa usaping panlabas (Dark, 2000; Fox & Sandler, 2004; Beyer & Beaman, 2007; Snyder, 2011). Naging bahagi na ng diskurso ng ugnayang panlabas ang relihiyon nang bumagsak ang Unyon Sobyet at inihain ni Samuel Huntington (c1996) sa akdang Clash of Civilizations ang bagong larangan ng tunggalian sa mundo sa hanay ng sibilisasyon at kultura. Ipinakita ni Huntington na relihiyon ang isa sa mga pangunahing batayan sa pag-uuri ng mga sibilisasyon.

Samantala sa *Religion and International Relations*, ipinaliwanag ni Ken R. Dark (2000, vii) ang katuturan ng relihiyon sa indibidwal na pagtingin at desisyon ng tao at pandaigdigang pulitika ng mga bansa. Bilang mga halimbawa ng interaksyon ng relihiyon at pulitika, maaaring maging salik ang relihiyon sa kilos pulitikal ng dalawang naghihidwaang bansa (Israel-Palestine, Iran-Iraq, Albania-Serbia sa Kosovo), paggamit sa relihiyon para sa lehitimasyon ng patakarang panlabas ng isang bansa tulad ng digmaan at transnasyunal na isyu tulad ng pundamentalismo ng Islam at ang kaakibat na gawaing terorismo (halimbawa ang Taliban, Al-Qaeda at kamakailan ang ISIS), at pagkilos para sa mga debate kaugnay sa patakarang pantao tulad ng abortion, population control at female circumcision (Fox, 2001; Fox & Sandler, 2004; Beyer & Beaman, 2007).

Kaugnay pa rin sa kabuluhan ng ugnayang panrelihiyon at ugnayang pangkalinangan ang pagkilala sa mga organisasyong panrelihiyon tulad ng mga international non-governmental organization (INGO) at organisasyong pangmisyong bilang mga hindi-estadong aktor (non-state actors) o mga transnasyunal na aktor (transnational actor). Hindi lamang nalilimita sa loob ng hangganan ng isang bansa ang mga transnasyunal na aktor at hindi ito saklaw ng ugnayan sa gitna ng mga gobyerno bagkus may sarili itong network na maaaring maka-impluwensya sa pagbubuo ng patakaran sa isang bansa. Bagaman hindi banta sa kapangyarihan ng estado, may malakas na impluwensiya ang ilang transnasyunal na aktor na panrelihiyon (transnational religious actor) sa mga usaping sosyo-pulitikal sa loob ng isang bansa tulad ng Organisation of the Islamic Conference (OIC) at network ng kaparian ng Romano Katoliko (Haynes, 2001). Maaari ring makatulong tungo sa pagbubuo ng pagtutulungan, sigalot at “soft power”³ ang mga transnasyunal na aktor na panrelihiyon. Dagdag pa dito, ang mga transnasyunal na aktor na panrelihiyon ay maaaring gumamit at magpamalas ng soft power para makamit ang kanilang inaadhikang patakaraan o resulta. Halimbawa nito ang grupong Hamas sa usapin ng Israel at Palestina at ang simbahang Katoliko sa isyu ng “reproductive health bill” (RH bill) sa Pilipinas.

Pangatlo at panghuli, sa tema ng kultural na relasyon ng dalawang bansa, nakatuon ang pag-aaral na ito sa interaksyon ng tao sa tao bilang antas ng analisis sa interaksyon ng dalawang bansa. Ang mga indibidwal na nangingibang bansa ay nagdudulot ng interaksyon ng mga kalagayan tulad ng ugnayang pangkalinangan na kailangang isaalang-alang ng mga pamahalaan ng mga bansang sangkot (Goldstein, 1994). Sa paliwanag nina Robert Keohane at Joseph Nye (1991) mula sa hanay ng teoryang pluralist/liberalist, interdependent ang mga bansa at hindi lamang estado o pamahalaan ang nakakaapekto sa ugnayang ng mga bansa kundi ang mga hindi estadong aktor din (halimbawa ang mga transnasyunal na aktor na panrelihiyon). Bunsod ng mabilis na pagbabago sa transportasyon, komunikasyon, teknolohiya at iba pa, nagkakaroon ng mas masiglang palitan ng tao, pera, produkto at impormasyon sa ibayong-dagat (Brown, 1997). Hindi bago sa kasalukuyang panahon ang ganitong

antas ng “kros-kultural na interaksyon at palitan” ng iba’t-ibang lipunan. Ilang halimbawa nito sa kasaysayan ng daigdig ang paglalakbay ng mga Phoenician sa Dagat Mediteranyo na naging daan sa pagkalat ng sistema ng pagsusulat, at ang Ruta ng Seda na binagtas ang Asya Sentral mula Tsina hanggang Roma na nagdulot ng paglaganap hindi lamang ng mga relihiyong Budismo, Kristiyanismo at Manichaeismo kundi pati ng epidemiko at sakit (Bentley & Ziegler, 2008).

Sa Silangang Asya naman, inilarawan ni Jurgis Elisonas (1991), isang iskolar sa kasaysayan ng Hapon at ugnayang panlabas ng Hapon, bilang “inseperable trinity” ang relasyon ng Hapon sa Tsina at Korea kung saan nagaganap ang kalakalan, pamimirata, at ilang digmaan noong dantaon (dtn.) 14 hanggang dtn. 17. Sa gitna ng palitang pulitikal at pang-ekonomiya, naganap din ang ugnayang pangkalinangan na nagpakalat sa relihiyong Budismo, pilosopiyang Confucianismo, at sistema ng pagsulat. Sa kasalukuyang panahon, may papel pa rin ang ugnayang pangkalinangan at diplomasyang kultural sa gitna ng mga bansa. Nariyan ang pag-imbiba ng mga manunulat, mananayaw at mang-aawit upang magtanghal sa isang bansa o kaya eksibisyon ng mga likhang sining sa museo o pagsalin ng akda sa ibang wika at siyempre ang pagpapalabas ng banyagang pelikula at TV drama sa isang bansa.

Tutukuyin sa pag-aaral na ito ang ugnayang pangkalinangan bilang iba’t-ibang gawaing kultural sa pamamagitan ng palitan at ugnayan ng mga tao, hindi lamang ng mga opisyal ng pamahalaan ng dalawang bansa kundi kasama rin ang mga ordinaryong tao, tulad ng mga estudyante, guro, manggagawa, negosyante, misyonero, turista at manlalaro. Hamon hindi lamang sa mga diplomat kundi para rin sa lahat mga ordinaryong taong nangingibang-bansa na unawain, intindihin, at bumuo ng sariling kuro-kuro sa kultura ng mga tao sa ibang bansa (wika, ugali, asal, pananamit, pamumuhay at iba pa). Bagaman lagapan na sa kasalukuyang globalisadong mundo ang maraming uri ng komunikasyon at media para matunghayan ang ibang bansa, hindi pa rin mapapalitan ang direktang ugnayan ng tao sa tao. Kadalasan hindi napapansin sa pag-aaral ng ugnayan ng Pilipinas at Timog Korea ang bahaging kultural, lalo na ng

mga misyonerong Protestante. Kaya sa papel na ito, sisilipin ang kanilang mga gawain. Ituturing sa pag-aaral na ito ang mga organisasyong pangmisyong ng Methodist at Presbyterian bilang mga transnational religious actors na may papel sa ugnayan ng Pilipinas at Timog Korea.

Ilang Tala sa Paglaganap ng Protestantismo sa Pilipinas at Korea

Hindi mahihwalay ang diskurso ng paglaganap ng Protestantismo at kasaysayan ng pagmimisyong sa usaping pambansa at panlabas ng Pilipinas at Korea. Naging bahagi ng pagbubuo ng bayan ang Protestantismo noong panahong kolonyal sa dalawang bansa. Nagkaroon ng proseso ng pagtatalaban ang Protestantismo sa mga namamayaning paniniwala at pilosopiya, ang Confucianismo sa Korea at Katolismo sa Pilipinas, at katutubong kalinangan sa mga lugar na ito. Naging tulay ang Tsina at Manchuria ng mga misyonero para marating ang Korea samantalang dumaaan sa Singapore at ibang daungan sa rehiyon ang mga unang nagpuslit ng Bibliya sa Pilipinas noong dtn. 19 (Paik, 1971, pp. 43-60; Sitoy Jr., 1967, pp. 42-55).

Bunsod ng pagbabago sa kalagayang pulitikal sa Korea at Pilipinas, nabuksan ang dalawang bansang ito para sa mas malayang pagdating ng mga misyonerong Protestante. Ang paglagda ng Korea sa mga tratado ng pakikipagkalakalan sa ibang bansa ang nagbigay daan para pormal na matatag ang permanenteng misyong Protestante sa Korea noong 1884 (Grayson, 1985; D.W. Kim, 1990). Sunod-sunod na dumating ang mga misyonero ng iba't-ibang denominasyon mula sa Estados Unidos, Canada, at Gran Britanya. Isinagawa ang pagmimisyong sa tatlong larangan: ang gawaing pang-edukasyon, medikal, at pagtatayo ng simbahan. Noong 1910, umabot sa 307 misyonero at kanilang mga pamilya ang nadestino sa 23 istasyon ng pagmimisyong sa buong Korea (Williams & Bonwick, 1928; Paik, 1971; at D.W. Kim, 1990).

Samantala sa Pilipinas, bahagi ng pag-unlad ng simbahang Protestante ang kasaysayan ng kolonyalismong Amerikano. Inangat ang Protestantismo ng mga Amerikanong misyonero na itinuring na mga tagapagdala ng modernisasyon at kasangkapan para mapayapa ang mga naghihimagsik na Pilipino at para mapatatag

ang estadong kolonyal ng Amerika. Kasabay ng pagdaong ng mga sundalong Amerikano dumagsa ang mga Amerikanong misyonero na nag-aalab sa damdaming maisakatuparan ang “white man’s burden.” Nagsilbing tagapagpalaganap ng pagbabago at modernisasyon ang mga misyonerong Amerikano sa larangang medikal at edukasyon. Bilang tagapagsuporta ng kolonyalismong Amerikano, naghain ng panrelihiyon at moral na katwiran ng pananakop ang mga Protestanteng misyonerong Amerikano para mas epektibo nilang maiparating at mapatanggap sa mga Pilipino ang mga hangaring Amerikano (Laubach, 1925; Galang, 1962; Sitoy Jr., 1967; Kwantes, 1989).

Kabaliktaran ang nangyari sa Korea, napagitna ang mga Protestanteng misyonero sa kolonyalismong Hapones at pakikibaka para sa kalayaan ng mga Koreano. Sa loob ng 35 taon ng pananakop ng Hapon sa Korea simula noong 1910, sinupil ng Hapon ang mga karapatan ng mga Koreano kasama na ang karapatang panrelihiyon. Halimbawa, pinilit ang pagsambang Shinto na nagbigay-daan sa pagsasara ng mga simbahan, paaralan at ospital na pinapalakad ng mga Protestanteng tumangging sumunod at sapilitang itinatag ang Nihon Kirisuto kyo Rengokai (Kalipunan ng mga Simbahang Koreanong Kristiyano) para pag-isahin at kontrolin ang mga simbhang Protestante sa Korea (Kang, 2007, p. 111).⁴ Sa pagtindi ng mga regulasyong panrelihiyon ng Hapon sa Korea, nakulong ang maraming Koreano at banyagang misyonero na nangahas lumaban. Kung kaya’t sa pagputok ng Ikalawang Digmaang Pandaigdig, nilisan ng mga misyonero ang Korea pabalik sa Amerika o pansamantalang nanirahan sa Pilipinas (K.B. Min, 2005, pp. 496-498).

Apat na taong napailalim ng Hapon ang Pilipinas simula noong 1941 hanggang 1945 sa kasagsagan ng Ikalawang Digmaang Pandaigdig. Naudlot ang gawaing pangmisyon ng mga Amerikano sa Pilipinas habang isang grupong propaganda ng Seksyong Panrelihiyon sa loob ng Hukbong Imperyal ng Hapon ang sumubaybay sa mga Katoliko at Protestante ng kapuluan. Tulad ng Nihon Kirisuto kyo Rengokai sa Korea, pinangunahan ng Hapon ang pagbubuo ng Federation of Evangelical Churches in

the Philippines (FECF) at Evangelical Church of the Philippines (ECP). Binuwag ito nang bumalik sa bansa ang mga Amerikano sa pagtatapos ng Ikalawang Digmaang Pandaigdig (Sitoy Jr., 1967; Wakai, 1999).

Gayundin sa Korea, binuwag sa pagtatapos ng Ikalawang Digmaang Pandaigdig at pagkakahati ng peninsula sa dalawang nagdidigmang bansa ang organikong simbahang binuo sa panahong kolonyal. Binuhay naman sa Timog Korea ang mga dating simbahang denominasyunal. Mabilis na lumaki ang bilang ng mga Protestante sa Timog Korea ngunit nakaranas naman ng mga malubhang alitan ang mga Protestanteng Koreano (Rhodes & Campbell, 1984). Higit sa lahat, dumanas ang simbahang Presbyterian ng tatlong dibisyong naganap sa panahong 1945-1960 bunsod ng mga salungatan sa konserbatibo at pundamentalistang paniniwala at teolohiya at ng mga sosyo-pulitikal na problema ng Korea (J. Hwang, 2008). Hinarap din ng simbahang Protestante ang hamon ng Digmaang Koreano (1950-1953) at represyon ng diktadurang militar sa Korea. Bilang reaksyon sa lumalaganap na kalagayang panlipunan, pulitikal at pang-ekonomiya sa panahon ng diktaturya umusbong sa hanay ng mga liberal na teolohiko ang teolohiyang minjung (mamamayan), isang teolohiyang panlipunan na nag-uugnay sa pagdurusa ng mamamayan sa pagdurusa ni Hesus at pag-asa sa pagtubos ni Hesus sa kasalanan ng sanlibutan (W. Kim, 2007). Namayani ang konserbatismo sa maraming simbahang Protestanteng Koreano lalo na sa mga Presbyterian na siyang magiging mahalagang salik sa uri ng pagmimisyon nito sa ibayong-dagat (T. Lee, 2007).

Sa kabilang dako, ang Protestantismo sa Pilipinas ay tumahak ng ibang daan. Nang lumaya mula sa kamay ng Estados Unidos ang Pilipinas noong 1946, balanseng tumugon ang mga simbahang Protestante sa proseso ng Filipinisasyon at ekumenismo. Nabuo ang dalawang pagsasanib ng mga simbahang Protestante sa Pilipinas, ang United Church of Christ in the Philippines (UCCP)⁵ noong 1948 at ang National Council of Churches in the Philippines (NCCP)⁶ noong 1963. Nilalayan ng mga pagsasanib na ito na magkaisa at magtulungan

sa pagpapalawig ng espiritu ng ekumenismo sa buong bansa.⁷ Lumahok at nakiisa ang UCCP at NCCP sa lipunang Pilipino sa pagkilos na tumutugon sa mga usaping panlipunan. Ngunit naging ngimi naman sa usaping pulitikal hanggang noong huling bahagi ng dekada 60. Kasangkot ang mga simbahang Protestante, sa pangunguna ng NCCP, sa pakikipaglaban sa mga pagmamalabis ng rehimeng Marcos at sa pagbabalik ng demokrasya sa EDSA noong 1986, gayundin sa kampanya laban sa base militar ng Amerika sa Pilipinas.

Sa mga pag-aaral ukol sa konserbatismo, ebanghelikalismo at kawalan ng ekumenismo sa karamihan ng mga Protestanteng Koreano, may nagtangkang ipaliwanag ang mga ito sa pamamagitan ng pag-uugat sa kasaysayan at lipunang Koreano (Palmer, 1967; C. Chu, 2004; T. Lee, 2007), at pag-uugat sa kalinangang Koreano (Chung, 2001; W. Chu, 2006). Katulad ng mga misyonerong dumating sa Pilipinas, karamihan ng mga misyonerong nadestino sa Korea ay mula sa Estados Unidos. Ngunit bakit hindi naging malakas sa Pilipinas ang konserbatismo at ebanghelikalismo tulad sa Korea? Malaki diumano ang naging papel ng pangkasaysayang konteksto ng kolonyalismong Hapones sa pagbubuo ng konserbatibong Protestante sa Korea (T. Lee, 2007; J. Hwang, 2008). Dahil sa panunupil ng mga Hapones namayani ang praktis at tradisyong ebanghelikalismo tulad ng kilusang revival, Biblikalismo, mataas na pagtingin sa kapangyarihan ng mga lider ng simbahan, at turo ukol sa ikalawang pagdating ni Kristo. Nawala ang interes sa pulitikal at panlipunang pakikibaka dahil sa mas mataas na pagtingin sa espiritwal at panrelihiyong praktis ng Protestantismo. Karugtong ito ng Biblikalismo na siyang bukal ng paniniwala ng mga mananampalalaya. Ang anumang pagkuwestiyon o kritisismo sa aral ng Bibliya ay ipinapalagay na mapanganib bilang mga erehiya at liberal na teolohiya. Ito ang sanhi ng ilang hidwaan at dibisyon ng Presbyterian sa Korea (J. Hwang, 2008, pp. 115-124, 127-128, 131).

Kumpara sa Koreanong Presbyterian, ang antas ng konserbatismo at ebanghelikalismo sa Koreanong Methodist ay hindi gaanong mataas dahil sa malaya ito sa impluwensya ng

orthodoxy ng mga Amerikanong Presbyterian (J. Hwang, 2008, pp. 133-134). Sa katunayan dumaan lamang sa ilang hidwaan at paghihiwalay ang mga Koreanong Methodist, mas kaunti kaysa sa mga hidwaan ng Koreanong Presbyterian. Noong 1930 nagsanib ang dalawang grupo ng Methodist para itatag ang Korean Methodist Church (KMC) at matapos ang Digmaang Koreano noong 1955 nahati ito dahil sa personal na hidwaan at pulitika sa loob nito (K.B. Min, 2005, pp. 456-61, 548-549). Samantala, dumaan sa tatlong hidwaan at paghahati ang simbahang Presbyterian mula 1945 hanggang 1960. Nagpatuloy din ang denominalismo sa simbahang Presbyterian hanggang sa kasalukuyan. Ayon sa Yearbook of Korean Religions, umaabot sa isang daan ang sub-denominasyong Presbyterian. Maliban sa ilang simbahang liberal at ekumenikal tulad ng Kichang at Tonghap, karamihan ng mga sub-denominasyong Presbyterian ay nanatiling konserbatibo (W. Chu, 2006, pp. 2-3). Hindi ito katakataka sapagkat ang dalawang kinikilalang dakilang pastor at teologong Koreano sa kasaysayan ay mga konserbatibong Presbyterian na sina Kil Sunju (1869-1935) at Park Hyungnon (1897-1978) (C.B. Kim, 2007; W. Chu, 2006).

Pagpapanahon ng Pagmimisyong Koreano sa Pilipinas

Isang mahalagang tanong na dapat masagot ay kung kailan dumating ang pinakaunang Koreanong misyonero sa Pilipinas? Hindi nagkakaisa ang mga materyal ukol sa ulat ng pinakaunang Koreanong misyonero. Mapapansin na ang pagtakda nito ay nababahiran ng opinyon batay sa denominasyong kinabibilangan ng nagsusulat at pananaw sa kahulugan ng pagmimisyon. Sinasabing may mga misyonerong Koreano na nagtungo sa Pilipinas noong dekada 60 at dekada 70 ngunit kulang at hindi matibay ang mga ebidensya para suportahan ito.⁸

Dalawang pangalan ang may matibay na batayan para taguriang unang misyonero sa Pilipinas, sina Han Sanghyu at Kim Hwal-young. Isang Methodist, dumating si Han Sanghyu noong Hunyo 1973. Presbyterian naman si Kim Hwal-young na dumating noong Marso 1977. Bagaman malinaw na unang dumating sa Pilipinas si Han Sanghyu kaysa kay Kim Hwal-young, may mga humahamon dito at kinikilala si Kim bilang una

at tunay na misyonero sa Pilipinas (Park, 1990; Yeo, 1995). Ayon sa konserbatibong pananaw na ito, hindi lehitimong misyonero si Han dahil noong simula hindi niya taglay ang isang missionary visa kundi student visa lamang. Dagdag pa dito, ang ministri ni Han diumano ay nakatuon sa mga Koreano sa Pilipinas at hindi direktang pagmimisyon sa mga Pilipino (Seongyo Times, 2013).

Totoo ngang student visa ang hawak ni Han Sanghyu noong una. Gayumpaman napalitan ito ng missionary visa nang maayos na niya ang mga kaukulang dokumento mula sa Korea. Maliban kay Han, maraming kaso ng misyonerong Koreano ang nagsasagawa ng kanilang iba't-ibang ministri habang pinagpapatuloy ang kanilang mga teolohikal na pag-aaral sa bansa. Dagdag pa, ang kanyang ministri sa mga Koreano bilang pastor ng Korean Union Church ay hindi naging hadlang para makipag-ugnayan sa United Methodist Church of the Philippines (UMC). Sa pamamagitan ng UMC, isinagawa ni Han ang iba't-ibang ministri ng pagtulong sa isang lokal na simbahan at mga pastor na Pilipino. Ang mga gawaing ito ay susundan pa ng iba pang sumunod na misyonerong Koreano sa UMC. Tagapaghawan si Han sa relasyon sa gitna ng KMC at UMC. Kung kaya batay sa mga bagong pag-aaral, pinaniniwalaan ng papel na ito na dapat taguriang unang misyonerong Koreano sa Pilipinas si Han.

Sasaklawin ng pag-aaral na ito ang mga taon mula 1973 hanggang 2000. Ang taong 1973 ang unang takdang panahon sapagkat sa taong ito dumating si Han Sanghyu.⁹ Sa mga sumunod na taon isa-ising dumating ang iba pang Koreanong misyonero. Ayon sa isang survey, destinasyon ang bansang Pilipinas ng pinakamaraming misyonerong Koreano hanggang sa maungusan ito ng Tsina noong 2000 (Moon, 2002a). Dahil dito pinili ang taon 2000 para sa pagtatapos ng isang yugto ng pagmimisyon ng mga Koreano sa Pilipinas. Bagaman hanggang 2000 lamang ang pag-aaral na ito patuloy pa ring namamayagpag ang pagmimisyong Koreano sa bansa.

Maaaring hatiin ang panahong 1973-2000 ng kasaysayan ng pagmimisyong Koreano sa tatlong yugto. Ang unang yugto ay

mula 1973 hanggang 1982. Noong Hunyo 1973 dumating si Han Sanghyu, isang Methodist, at noong Marso-Abril 1982 ginanap ang mahalagang pulong ng mga misyonerong Presbyterian sa Baguio. Sa panahong ito nagsimula ang pagdating ng mga unang misyonero mula sa denominasyong Methodist at Presbyterian. Sa pananaw ng mga Koreano, mabuti ang kalagayan sa Pilipinas para sa pagmimisyon kumpara sa ibang bansa sa Timog Silangang Asya. Mas bukas ang pamahalaan at mamamayan para sa gawaing pangmisyon, may malawakang paggamit ng wikang Ingles, at may sapat na bilang ng mga Protestante sa Pilipinas. Dagdag pa dito, may mabuting alaala ang mga Koreano sa Pilipinas at mga Pilipino dahil sa pagtulong ng mga sundalong Pilipino sa panahon ng Digmaang Koreano noong 1950-53. Tuloy-tuloy na lumakas ang pagmimisyon ng mga Koreano sa mga sumunod na dekada. Kasabay ito ng paglakas ng kapasidad pang-ekonomiya ng mga simbahang Protestante na tustusan ang gawaing pangmisyon sa ibayong-dagat at mabilis na pag-unlad ng ekonomiya ng Timog Korea.

Ang mga taong 1982 hanggang 1991 ang ikalawang yugto na nagpakita ng pagpapatibay ng gawaing pangmisyon. Sa yugtong ito mabilis na dumami ang mga dumating na misyonero at tinangka ng mga Presbyterian na ipagtuloy ang sama-samang estratehiya ng pagmimisyon sa pamamagitan ng Evangelical Presbyterian Mission, Inc. (EPM). Nagsimula ring magpatayo ng mga simbahan sa iba't-ibang lugar ang mga Presbyterian sa tulong mga Pilipinong pastor at ministro. Sa loob ng panahong ito isinagawa ng EPM ang Baguio Summit noong 1982, naitayo ang Presbyterian Theological Seminary noong 1983, at itinatag ang General Presbytery of the Presbyterian Church of the Philippines (GPPCP) noong 1987. Samantala, ang mga Koreanong Methodist ay magbigay ng iskolarsip sa mga piling estudyanteng Pilipino sa Union Theological Seminary simula noong 1988.

Ang ikatlo at pinakahuling yugto ay sumasaklaw sa panahon mula 1991 hanggang 2000. Nasaksihan sa panahong ito ang mas maraming gawain ng mga Methodist sa iba't-ibang antas ng ugnayan; tulad ng indibidwal, institusyunal at multilateral na antas. Isa na rito ang Korean Methodist Church Mission for

Mount Pinatubo Aetas' Ten-Year Development Plan mula 1991 hanggang 2000. Patuloy din ang gawaing pangmisyon ng mga Presbyterian ngunit mas lumitaw sa panahong ito ang kawalan ng ekumenismo, paghihiwalay ng ahensyang pangmisyon at sari-sariling pagmimisyon ng mga misyonero. Kasabay ng pag-unlad ng ekonomiya ng Timog Korea lalong naging agresibo ang mga Koreano sa pagpapadala ng misyon sa ibayong-dagat.

Pagmimisyon ng mga Koreanong Methodist at Presbyterian

Pagmimisyon ng mga Koreanong Methodist sa Pilipinas

Noong Hunyo 1973 ipinadala ng KMC sa Pilipinas si Han Sanghyu para itatag ang isang simbahan para sa mga Koreanong Protestante. Kasabay nito sinimulan ni Han ang pag-aaral sa Union Theological Seminary sa Cavite. Ang unang pagsamba na kanyang pinangunahan sa mga Koreano ay isang misa ng pasasalamat sa pagtatapos ng taon sa Hyatt Hotel noong Disyembre 30, 1973. Sinundan ito ng ilang pagtitipon at pagsamba noong Enero 1974. Pormal na tinatag ang Korean Union Church of Manila noong Abril 10, 1974 sa Araw ng Pasko ng Pagkabuhay ni Hesus Kristo. Simula noong 1975 ginanap ang regular na pagsamba sa simbahan ng Union Church of Manila sa Lungsod ng Makati. Noong Disyembre 16, 1975 ginawad ang pormal na pagkilala ng KMC sa simbhang ito ng mga Koreano. Bilang misyonero ng KMC, sumanib ang Korean Union Church of Manila at si Han sa UMC para sa administratibong usapin.¹⁰ Maliban sa gawain bilang ministro sa Korean Union Church of Manila at estudyante sa Union Theological Seminary, nagsagawarin si Han ng ilang pagmimisyon sa mga Pilipino. Halimbawa nito ang pagtulong sa Christan Challenge Church, isang simbahan sa Tondo, at pakikipagtulungan sa mga proyekto ng Omega Mission.

Nanatili sa bansa hanggang 1979 si Han Sanghyu at dumating bilang kahalili niya si Jeong Sintaek. Tumayo ring pastor ng Korean Union Church si Jeong hanggang 1985. Ikatlong misyonero ng KMC sa Pilipinas si Lee Wonsik na dumating noong 1986 na nagsagawa naman ng ministri para sa mga katutubong Pilipino at nagpatayo ng mga simbahan (Y.H. Kim, 1998, pp. 98-99; S.C. Lee, 2009, pp. 38-39; Seongyo Times, 2013).

Sa ulat ng KMC umabot na sa 47 katao ang mga Koreanong misyonero sa Pilipinas noong Marso 2000.¹¹ Ayon sa isang survey sa 42 misyonerong ito ng KMC noong 2000, 23 misyonero o higit sa kalahati (55%) ay nakatuon sa gawain ng pagpupunla at pagsuporta sa mga simbahan; pito (o 17%) ang nagsasagawa ng pagsasalin ng Bibliya; anim (o 14%) naman ang nakatuon sa misyong pang-edukasyon (teolohikal at ordinaryong paaralan kasama ang kindergarten); at anim (o 14%) ang may ministri sa mga simbhang Koreano (J. Lee, 2001, p. 138).

Bilang misyonero ng KMC at kaanib ng UMC, nakipag-ugnayan ang simbhang Koreano sa UMC para sa pangangalap at pagbibigay ng donasyon sa panahon ng sakuna at kooperasyon sa Hunger Education Program ng UMC.

Isa rin sa mga gawaing pangmisyon ng mga Koreanong Methodist sa Pilipinas ang pagbibigay ng iskolarsip sa mga natatanging estudyante ng Union Theological Seminary at iba pang mga seminaryo ng UMC simula noong 1988. Sa loob ng mga taong 1990-1992, umabot sa 43 estudyante ang nabigyan ng ganitong pagsasanay (Kang 1992, p. 8; J. Lee 2001, p. 74).

Mahalagang bahagi ng pagmimisyon ng KMC ang mga proyekto para sa katutubong Pilipino. Ito ang tinutukang gawain ng ikatlong misyonerong Koreanong Methodist na si Lee Wonsik. Noong 1991 bumuo ang KMC ng Korean Methodist Church Mission for Mount Pinatubo Aeta's (KMCMMMPA) Ten-Year Development Plan (TYDP), 1991-2001. Nakapaloob dito ang 12 programang pangkaunlaran para sa mga Aeta na nasalanta ng pagsabog ng bulkang Pinatubo. Kasama sa mga programang ito ang ebanghelismo, kumbersyon, at misyon sa kalusugan at edukasyon. Maliban dito, may plano rin para sa pagsuporta sa pastor ng UMC sa lugar at pamamahala ng kindergarten para sa mga batang Aeta (T. Choi, 1997).

Pinag-aralan ni Choi Taesoo sa kanyang masteral tesis ang epekto ng programang ito sa espiritwal at pang-ekonomiyang kalagayan ng buhay ng mga Aeta. Nagsagawa si Choi ng survey sa mga Aeta na sumailalim sa nabanggit na programa. Lumabas

sa survey na nakaranas diumano ng pag-unlad at pagbuti ng kalagayan ang mga Aeta. Sa katunayan, may mga nagpahayag na kabataang Aetang maging pastor para sa kanilang komunidad. Batay sa positibong pagtanggap ng mga Aeta, iminungkahi ni Choi ang pagpapatuloy ng pagmimisyon ng mga Koreanong Methodist sa hanay ng mga Aeta (T. Choi, 1997).

Isinasagawa ng KMC ang kanilang pagmimisyon sa Pilipinas sa pamamagitan ng pakikipag-ugnayan sa UMC. Umaanib ang mga misyonerong Koreano ng KMC sa UMC at ipinaparaan ang mga proyekto sa UMC. Maliban sa bilateral na ugnayang KMC-UMC, may mga ugnayan din sa multilateral na antas. Halimbawa, may mga multilateral na pagpupulong ang World Federation of Methodist Women (WFMW) at Fellowship of Asian Methodist Bishops. Ginanap noong Oktubre 2-7, 1978 ang isang pulong ng WFMW na dinaluhan ng mga kinatawan mula sa Taiwan, Tsina, Hongkong, Pilipinas, Malaysia, Singapore, Indonesia, Hapon at Timog Korea. Pinangunahan ni Ligaya S. Santiago, pambansang pangulo ng samahan ng kababaihan ng UMC, ang delagasyon mula sa Pilipinas. Nabuo sa seminar na ito ang Asian East Area Foundation na naglalayong maging “instrumento ng mas malapit na relasyon, kooperasyon at koordinasyon ng mga aktibidad” ng mga pambansang organisasyon ng kababaihang Methodist sa Asya (*The Filipino Methodist*, 1978, p. 8).

Samantala dumalo sa Seoul ang mga kinatawang Pilipino para sa pagpupulong ng Fellowship of Asian Methodist Bishops noong Marso 3 - 4, 1994. Dumalo para sa Pilipinas sina Cornelio R. Ferrer, Jr., ingat-yaman ng Philippine Central Conference ng UMC, at Obispo Emerito P. Nacpil at kanyang asawa. Maliban sa Pilipinas at Timog Korea, dumalo rin ang mga obispong Methodist mula sa Taiwan, Hongkong, India, Indonesia, Malaysia, Singapore at Sri Lanka (*The Filipino Methodist*, 1994, p. 1).

Bumalik sa Seoul si Obispo Emerito P. Nacpil noong Agosto 22-27, 1995 para dumalo naman sa “World Conference of Methodist Bishops and Presidents”. Kasama si Obispo Nacpil sa mga lumagda sa Deklarasyong Seoul. Samantala, bumisita si Rev. Benjamin G. Mendillo at kanyang asawa sa Timog Korea mula noong Hulyo 27

hanggang Agosto 23, 1996 sa paanyaya ni Rev. Cho Dongwook ng Song Jung Methodist Church. Dumalo ang mag-asawang Mendillo sa mga seminar ng ebanghelismo, pagpapalago ng simbahan, at pagsasanay sa mga pinuno ng simbahan. Nasaksihan nila ang pagsamba ng ilang kongregasyon ng malalaking simbahan ng Yoido Full Gospel Church na may 100,000 kasapi at Kwanlin Methodist Church na may 80,000 kasapi (*The Filipino Methodist*, 1996, p. 7).

Sa kabilang dako, may mga ordinaryong kasapi ng simbahang Koreano ang ipinadala ng kani-kanilang kongregasyon sa Pilipinas. Halimbawa nito ang mga kasapi ng Joy Sounds, koro ng Joy Presbyterian Church, na inimitahan ni Rev. Jeong Doohai, direktor ng Maranatha Mission Center, Antipolo, Rizal. Isang ahensyang pangmisyong Methodist, ang Maranatha Mission Center ay nag-organisa ng mga pagtatanghal ng Joy Sounds sa ibat'-ibang bahagi ng Pilipinas sa loob ng apat na araw simula noong Enero 29, 1995. Dinaluhan ng mga Pilipino at mga Koreano ang pagtatanghal ng grupong ito sa Pilipinas (*The Filipino Methodist*, 1995, p. 5).

Nagkaroon din ng interaksyon sa hanay ng mga kabataang Methodist sa pamamagitan ng multilateral na pulong ng Asian Methodist Youth Conference (AMYC). Ginanap ang pinakauna at ikaapat na AMYC sa Pilipinas noong 1992 at 1999. Samantala, naganap naman ang ikalawa at ikatlong AMYC sa Korea noong 1993 at 1998. Kabilang sa mga aktibidad ng AMYC ay serye ng lektura, pag-aaral ng Bibliya, at ulat sa sosyo-kultural na kalagayan at katayuan ng mga kapatirang kabataang Methodist mula sa bawat bansa. Noong 1993 at 1998, nagkaroon din ng mga espesyal na sesyon at talakayan ukol sa usaping Koreano tulad ng kalagayang ng simbahang Methodist sa Korea, usaping Hilaga at Timog Korea, at isang espesyal na lakbay-aral sa Demilitarized Zone (DMZ) na naghihiwalay sa dalawang bansa sa peninsula ng Korea (*The Filipino Methodist*, 1999, p. 5).

Sa antas ng ugnayang institusyunal ng KMC at UMC, tumutulong ang mga Koreanong Methodist sa mga eskuwelahang teolohikal sa aspetong pinansyal, at serbisyo ng mga Koreanong pastor bilang guro. Isang halimbawa nito ang Southern Philippines Methodist College ng Kidapawan City, Cotabato, isang institusyon ng UMC, at ang Calvary

Mission School of Theology sa Guimaras na ekstensyong paaralaan ng Philippine Methodist College na pinopondohan ng KMC. Tumulong naman sa operasyon at pamamahala ng mga teolohikal na paaralang ito ang mga Koreanong Methodist tulad nina Rev. Kang Yohan at Rev. Jeong Doojai sa United Methodist Bible at ni Kim Kyungja, guro ng musika sa Southern Philippines Methodist College (*The Filipino Methodist*, 1998, p. 8).

Malaking bahagi ng gawain ng mga Koreanong Methodist sa Pilipinas ang pagpapatayo ng simbahan. Si Lee Wonsik, ikatlong misyonero mula KMC na dumating sa bansa noong 1986, ang nagpasimula ng pagpapatayo ng mga simbahan sa pakikipagtulungan sa Asia Mission at UMC (Y.H. Kim, 1998, pp. 98-99). Karaniwan ang unang ginagawa ng mga misyonero ng KMC ay makipag-ugnayan sa mga lokal na simbahang UMC upang malaman ang kasalukuyang programa nito ukol sa pagtatayo ng simbahan.

Tinatawag na “inang simbahan” ang simbahang nagpapatayo ng bagong simbahan at “anak na simbahan” naman ang bagong-gawang simbahan. Kasunod nito, magkatulong ang “inang simbahan” at Koreanong misyonero sa pagmimisyong sa bagong “anak na simbahan.” Dahil sa kakulangan sa pondo at tauhan sa pamamahala sa pagmiministro, ang mga Koreanong misyonero ang nagbibigay ng pondo para sa pagbili ng lote at pagpapagawa ng gusali ng simbahan. Ang lote at gusaling itinayo ay nagiging pag-aari ng UMC (D.B. Kim, 2002).

Ipinaliwanag din ni Kim Dobong na ang konseptong stewardship ay mahalagang bahagi na pagpapatayo ng simbahan. Ayon sa konseptong stewardship, ipinapadama sa mga lokal na kasapi ng Methodist na bahagi sila sa proyekto. Hinihiling ang mga kalalakihan at kababaihan na tumulong sa paggawa ng simbahan at magbigay ng kaunting materyal sa konstruksiyon (*The Filipino Methodist*, 1998, p. 9; D.B. Kim, 2002).

Isinalaysay ni Kim Dobong na bilang tagapag-ugnay ng gawaing pangmisyong Koreano sa Baguio Episcopal Area, napatayo ang 26 na simbahan sa loob lamang ng sampung taon. Isang halimbawa ng tagumpay ng proyekto ng UMC at

KMC ang karanasan sa Bomboaya, Pangasinan. Noong 1994, walang simbahan sa Bomboaya at ang nag-iisang Protestante na nakatira dito ay kinakailangang maglakbay tungong San Miguel, Pangasinan. Tuwing tag-ulan, mahirap diumano maglakad sa daanan mula Bomboaya tungong San Miguel. Dahil dito, nagpasya si Kim Dobong na simulan ang pagmimisyon sa pamamagitan ng pagsasagawa ng Bible study sa ilalim ng isang puno sa Bomboaya para sa nag-iisang Protestante. Kalaunan, ayon kay Kim, nagsimulang makinig ng ebanghelyo ang ibang residente roon hanggang sa lumaki ang bilang ng kongregasyon at isa sa kasapi nito ang nakapagtapos sa pag-aaral upang maging pastor. Itinayo na rin ang isang simbahan na may sariling Pilipinong pastor. Bumibisita pa rin si Kim Dobong rito isa hanggang dalawang beses sa isang linggo (D.B. Kim, 2002). Sa kabuuan, humigit-kumulang 500 simbahan ang ipinatayo at sinuportahan ng KMC sa buong Pilipinas noong 2000 (J. Lee 2001, p. 73).

Maliban sa pagpapatayo ng mga simbahan, isa ring ministri ng mga Koreanong misyonerong Methodist ang pagsasanay sa mga Pilipinong pastor at punong layko. Isa na rito ang Spiritual Enlightenment Seminar (SES) na nagsimula noong Disyembre 1992. Itinaguyod ni Lee Seung-il para sa mga pastor at punong layko ng Bataan at Zambales ang SES batay sa karanasang revivalism ng Koreanong Protestante (lalo na yaong dekada 1930 at 1940). Layunin ni Lee Seung-il na muling buhayin ang espiritwalidad ng mga Protestanteng Pilipino at muling maramdaman ang presensya ng Banal na Espiritu sa puso ng mga Pilipino. Nag-aanyaya si Lee Seung-il ng mga Koreanong tagapagsalita sa mga seminar na ito (S.I. Lee, 1993).

Pinag-aralan ni Lee Seung-il ang sariling proyektong SES bilang tema ng kanyang disertasyon sa Union Theological Seminary-Philippine Christian University. Sa pamamagitan ng metodong survey, inalam ni Lee Seung-il kung positibo o negatibo ba ang pagtanggap ng mga Pilipino sa seminar at iba pang gawain ng mga Koreanong misyonero tulad ng pagtuturo ng Bibliya, espiritwal na pagsasanay sa mga pinuno, personal na ebanghelismo, misyon sa mga bata, pagpupunla at pagpapagawa ng mga simbahan,

pagsasalin at linggwistika, misyong pang-edukasyon, at misyon sa radyo. Ayon sa survey, mainit ang pagtanggap ng mga Pilipinong dumalo sa iba't-ibang SES sapagkat nakatulong ito upang muling mamulat ang kanilang dedikasyon, ispiritwal na pamumuhay, at pagkikiisa sa Diyos (S.I. Lee, 1993, pp. 183-188).

Pagmimisyon ng mga Koreanong Presbyterian sa Pilipinas

Noong Marso 27, 1977, dumating si Kim Hwal-young kasama ang kanyang asawa at anak sa Pilipinas. Siya ang unang tagapag-ugnay sa larangan ng gawaing pangmisyong Presbyterian sa bansa. Sinuportahan ng Dongshin Presbyterian Church sa Seoul, isang simbahang lokal, ang kanyang gawain. Noong una, nais ni Kim na magmisyon sa Vietnam, ngunit imposibleng pumasok sa panahong iyon sa Vietnam kaya napagpasyahan niyang sa Pilipinas na pumunta para isagawa ang ebanghelisasyon (Yeo, 1995, p. 176).

Tinulungan si Kim Hwal-young ng United World Mission in Korea na maging bahagi ng Independent Bible Institute of the Evangelical Community Church of the Philippines na nasa Laoag, Ilocos Norte.¹² Naging gurong misyonero siya sa Ilocos mula Hunyo 1977 hanggang Marso 1978. Nag-aral ng kaunting wikang Ilokano si Kim ngunit hindi niya itinuloy ang pag-aaral nito dahil sa pagdadalawang-isip na manatili nang matagal sa Ilocos. Makalipas ang ilang buwan, umalis siya dahil sa salungatan ng doktrinang Pentecostal ng Independent Bible Institute at ng sariling doktrinang Presbyterian. Lumipat siya sa Manila at nakipag-ugnayan sa Christian in Action hanggang itatag ang EPM noong Agosto 22, 1978 (Park, 1990; Yeo, 1995, p. 176).

Ipinahayag ni Kim Hwal-young sa kanyang ulat sa simbahang nagtustos ng kanyang misyon sa Pilipinas ang layuning itatag ang hiwalay na simbahang Presbyterian sa Pilipina, katulad ng Presbyterian sa Timog Korea. Kung kaya't nagpasya siya kasama ang mga sumunod na misyonero noong Agosto 22, 1978 na itatag ang Evangelical Presbyterian Mission, Inc. (EPM). Nilalayon ng EPM na maging instrumento ng pagbubuklod at sama-samang pagmimisyon o team ministry ng mga Koreanong Presbyterian.

Sa loob ng panahong 1977-1988, may 23 misyonerong Presbyterian ang dumating sa Pilipinas. Kasama ng mga misyonero ang kanilang asawa at mga anak na dumating sa bansa. Maaaring ang mga simbhang lokal at pangkalahatang Presbyterian sa Timog Korea din ang sumusuporta sa pinansyal na pangangailangan ng bawat misyonero.

Pinag-usapan muli ang higit pang pagpapatibay ng mga hangarin ng EPM sa Baguio Summit noong 1982. Noong Marso-Abril 1982, ginanap ang mahalagang pulong ng mga misyonerong Presbyterian na tinaguriang Baguio Summit. Nabuo sa pulong ang estratehiya ng team ministry sa EPM. Bahagi nito ang magkatulong na pagpupunla ng simbahan, pagtatag ng simbhang Presbyterian sa Pilipinas, pagtatag ng teolohikal na seminaryo, at iba pang gawain ng mga misyonerong Presbyterian. Makaraan ang ilang buwan mas nilinaw sa isa pang kumperensya ng EPM noong Disyembre 28-31, 1982 ang paraan ng pangangasiwa ng pondo at ari-arian ng mga kasaping misyonero.

Kabilang sa mga aktibong kasapi ng EPM sina Kim Hwal-young, Baik Byeongsu, Park Kiho, Kang Chaesik at Yeo Sang-il. Ayon sa layunin ng EPM, pumipili ang bawat kasapi ng sentro ng kanilang gawaing pangmisyon. Si Kim Hwal-young ay nagpunla ng mga simbahan sa ilang lugar tulad ng Nabua Presbyterian Church sa tulong ng mga Pilipinong pastor tulad ni Lemuel Dalisay.¹³ Naging unang pangulo rin si Kim Hwal-young ng Presbyterian Theological Seminary (PTS) na proyekto ng EPM. Si Baik Byeongsu, ang pangatlong misyonerong dumating sa bansa, ay sinusupportahan din ng Dongshin Presbyterian Church ng Daegu, tulad ni Kim Hwal-young. Pinili ni Baik Byeong-su ang Lungsod Davao bilang sentro ng kanyang pagmimisyon at ipinunla niya ang dalawang simbahan sa Toril, Davao kasama ang ilang Pilipino (Park, 1990, p. 301; Yeo, 1995, p. 184).

Dumating noong 1981 sa Pilipinas sina Park Kiho, Kang Chaesik at Yeo Sang-il. Si Park Kiho ang nagpunla ng mga simbahan sa Lapnit, Baliwag, UP Los Baños, Liberty Farm at Diliman. Dagdag pa rito nagturo rin siya sa PTS. Samantala, tumungo si Kang Chaesik sa Tarlac at Pangasinan. Nagtayo rin ang EPM ng

mga simbahan sa Matayumayum, Tarlac noong 1984 at Bangar, Pangasinan noong 1985. Nang umalis si Kang Chaesik sa EPM dahil sa suliraning pinansyal, naiwan ang pamamahala ng dalawang simbahan kay Yeo Sang-il. Si Yeo Sang-il ang naging misyonero sa Cavite, Nueva Vizcaya, Ifugao, Quirino at Isabela. Ilan sa mga simbhang kanyang naipatayo katulong si Pastor Marcelo Cabigat ay makikita sa Bagong Bayan, Dasmariñas, Cavite; Solano, Nueva Vizcaya; Nagbitin, Nueva Vizcaya; Villa Aurora, Nueva Vizcaya at Kiyangan, Ifugao (Yeo, 1995, pp. 184-185).

Karaniwang kumukuha ang mga Koreanong misyonero ng mga Pilipinong pastor para maging kasama sa gawaing pangmisyon. Sa pagpapatayo ng simbahan, kadalasang naiwan sa mga Pilipinong pastor ang pang-araw-araw na pangangasiwa ng mga simbahan. Dahil sa hindi kayang tustusan ng mga kasapi ng kongregasyon na suwelduhan ang pastor, ang mga Koreanong misyonero ang nagbibigay ng suweldo sa pastor. Regular ang pagbisita ng mga Koreanong misyonero sa mga pastor upang konsultahin lamang ang mga nagaganap sa kongregasyon.

Bagaman maganda ang hangarin ng EPM, kalaunan lumabas ang lamat ng hidwaan at hindi naging epektibo na pagsamahin ang karamihan sa mga Koreanong misyonero. Ayon sa pagtatasa ni Kim Hwal-young sa mga kasapi ng EPM at isang independenteng misyonerong Koreano, ang pangunahing suliranin ay labanan sa kapangyarihan at pagkamasarili ng mga Koreanong misyonero (Park, 1990, p. 309).

Para sa mga misyonerong Koreano, hindi sapat ang kaalaman at karanasan ng mga Pilipinong pastor para sa gawaing pansimbahan at doktrinang Presbyterian. Nais punuan ito ng EPM sa pagtatag ng sariling teolohikal na seminaryo - ang PTS sa Lungsod Quezon noong Hulyo 29, 1983. Binuksan ang PTS noong 1983 na may sampung estudyante sa unang klase nito at dalawang guro. Binubuo ang bawat asignatura ng sampung araw na intensibong pagtuturo para sa mga estudyanteng pastor at ilang kasaping layko. Nang sumunod na taon sinimulan ang semestral na klase para sa mga programang diploma at batsilerato. Kabilang sa mga kurso ang Bachelor of Theology, Bachelor of Ministry Lay

Leadership Training and Special Study Program, Master of Divinity, at Master of Church Ministry (Yeo, 1995, pp. 187-188). Mula sa orihinal na kampus nito sa Lungsod Quezon inilipat ang PTS sa mas malaking kampus sa Dasmariñas, Cavite noong Hunyo 1987. Ginanap ang unang seremonya ng pagtatapos sa PTS noong Abril 1986 na may labimpitong (17) nagsipagtapos (Park, 1990, p. 267; Yeo, 1995, p. 189).

Isa pang mahalagang ikutang pangyayari sa gawaing pagmisyong ng mga Koreanong Presbyterian sa Pilipinas ang pagkakatatag ng GPPCP dahil nagpapakita ito ng pagkabunga ng ilang taon nang pangangaral ng doktrinang Presbyterian. Noong Hunyo 26, 1987 nabuo ang GPPCP bilang pinakaunang organisasyon ng mga simbahan Presbyterian na itinatag ng EPM. Hawak ng GPPCP ang eklesyastikal na tungkulin sa mga simbhang Presbyterian. Kasapi sa GPPCP ang tatlong Pilipinong pastor/ministro at pitong Koreanong misyonero. Isinagawa ang unang asembliya nito sa Bagong Bayan Presbyterian Church at nahalal na tagapagdaloy (moderator) si Baik Byeongsu at pangkalahatang-kalihim si Rev. Lemuel Dalisay. Si Rev. Lemuel Dalisay ang pinakaunang Pilipinong ministro ng GPPCP na nahirang noong 1985 (Yeo, 1995, pp. 190-191).

Patuloy ang paglago ng mga simbhang Presbyterian sa Pilipinas dahil sa gawaing pangmisyong ng mga Koreanong misyonero at Pilipinong pastor. Noong Disyembre 31, 1990, sinasabing may 1,179 kasapi ito (mga binyagan kasama ang mga sanggol), may 18 simbahan, 18 fellowship, at apat na klase sa Bibliya. Lumaki rin ang mga kasapi ng GPPCP mula 10 tungo sa 17 pastor/ministro, na kinabibilangan ng walong Pilipino at siyam na Koreano. Dagdag pa rito ang 28 na di-naordinahang pastor, limang elder, 18 probisyunal na elder at anim na diakono. Ang mga sub-presbytery ng GPPCP ang siyang bumubuo sa General Assembly of the Presbyterian Church of the Philippines (GAPCP) (Park, 1990, pp. 280-281).

Ugnayan ng mga Koreanong Misyonerong Presbyterian

Bilang unang ahensyang pangmisyong sa Pilipinas, nagsilbing tagpuan ang EPM ng mga misyonerong Presbyterian. Naging bahagi

ng EPM ang mga misyonero mula sa Presbyterian Church in Korea (Tonghap), Presbyterian Church in Korea (Koryo), Presbyterian Church in Korea (Kijang), Presbyterian Church in Korea (Kaehyuk), at Stump Mission. Sa loob ng apat o limang taon mula nang itinatag ang EPM noong 1978, magkasama ang ilang mga misyonerong Presbyterian bagaman nagmula sila sa iba't-ibang denominasyong Presbyterian. Noong 1989 naman tatlo na lamang ang bahagi ng pagmimisyon ng EPM – ang Presbyterian Church in Korea (Hapdong), Presbyterian Church in Korea (Koryo) at Orthodox Presbyterian Church (Park, 1990, p. 283).

Ngunit makalipas ang ilang taon, naghiwa-hiwalay din sa ebanghelisasyon ang mga Koreanong misyonero mula sa denominasyong Presbyterian. Nagtayo ang mga misyonerong ito ng mga simbahang hindi kaanib sa EPM at GPPCP, mga hiwalay na ahensyang pangmisyon at teolohikal na simbahan. Halimbawa nito sina Lu Dongson at Kim Yoosik. Si Lu Dongson na misyonero ng Presbyterian Church of Korea (Tonghap) ay pansamantalang sumapi sa EPM noong 1981 ngunit humiwalay kalaunan at nagtatag ng Reformed Churches in the Philippines (RCP). Samantala, isa sa mga unang tagapagtatag ng EPM at GPPCP si Kim Yoosik na humiwalay din upang magtatag ng Reformed Presbyterian Church in the Philippines (RPCP) noong Nobyembre 30, 1983, na sinundan pa ng pagtatag ng sariling presbytery noong Disyembre 1, 1988 at sariling seminaryo noong Hulyo 24, 1989 (Park, 1990, p. 287).

Mahina ang kilusang ekumenismo sa hanay ng mga denominasyong Presbyterian dito man sa Pilipinas o Timog Korea. Sinasalamín nito ang paghihiwalay ng mga simbahang Protestante sa Timog Korea na pinagmulan ng mga misyonero. Hindi naisakatuparan ang planong bumuo ng Presbyterian Missionary Council in the Philippines noong 1987 na naglalayong maging lupong tagapag-ugnay ng iba't-ibang ahensyang pangmisyong Presbyterian.¹⁴

Pagkabahala sa pagkakahiwalay ng maraming ahensyang pangmisyon sa Pilipinas ang pangkalahatang saloobin ng Korean Foreign Missions Association (KFMA). Batay sa ulat sa KFMA,

sa pangkalahatang lupon ng Third World Missions Associations (TWMA) na ginanap noong Agosto 23-24, 1990 sa Seoul, Timog Korea, isang epekto ng pagdami ng ahensyang pangmisyon ang “tensyon at kawalan ng kaayusan” sa simbahang lokal at misyon (Asia Mission Advance, 1991, p. 36).

Isang pagtatangka na magkaroon ng kooperasyon sa mga ahensyang pangmisyon sa Pilipinas ang pagkakabuo ng Association of Korean Missions in the Philippines (AKMP) noong 1986 na naging aktibo noong dekada 90. Sa pamamagitan ng AKMP at mga halal na opisyal mula sa mga delegado ng iba’t-ibang ahensyang pangmisyon nagkaroon ng pagkakataon na mag-usap ang mga Koreanong misyonero.

Nagpatuloy ang hiwa-hiwalay na misyon ng mga Presbyterian sa Pilipinas. May 11 ahensyang pangmisyon ang mga iba’t-ibang denominasyong Presbyterian noong dekada 90 (Talahanayan 1).

Pangunahin pa ring gawain noong dekada 90 ang pagpapatayo ng mga simbahan na kadalasan ay hindi kaanib ng anumang simbahang Pilipino, kundi iyong mga simbahang ipinunla ng mga Koreanong misyonero. Iba’t-ibang denominasyong Presbyterian ang pinangangasiwaan ng mga katulong na Pilipinong pastor. Sinanay ng mga misyonero ang mga katulong na pastor sa sarili nilang teolohikal na seminaryo. Kasabay ng pagpapatayo ng simbahan, itinatayo sa tabi o malapit dito ang mga paaralang kindergarten. Tinatangkilik ng mga Pilipino sa lalawigan ang gawaing pang-edukasyong ito ng mga Koreano. Maraming magulang ang hindi man Protestante ay nahihikayat na pag-aralin ang kanilang mga anak sa mga kindergarten ng mga misyon. Wala namang dokumentasyon kung may malaking bilang ba ng mga Pilipino ang nagpalit ng pananampalataya dahil sa pagpapaaral sa kanilang anak sa katulad na paaralan. Gayumpaman mahihinuha na ilan sa mga batang ito na nag-aral sa ganitong kindergarten ang nagkaroon ng kabatiran sa doktrinang Presbyterian at maaaring nagpalit ng pananampalataya sa kanilang paglaki.

Pagkakaiba ng Misyonang Methodist at Presbyterian

May tatlong antas ng ugnayan sa Pilipinas at Timog Korea –

ang pamahalaan, iba't-ibang organisasyon at indibidwal sa panig ng mga Methodist at Presbyterian. Inilalarawan ng dalawang dayagram na hindi lamang ang mga pamahalaan ng dalawang bansa ang may ugnayan. Maliban dito may mga ugnayan din sa gitna ng dalawa pang aktor: ang mga organisasyong pangmisyon at misyonero mula sa Timog Korea sa mga indibidwal na pastor at organisasyong pansimbahan sa Pilipinas. Halos walang gaanong ugnayan ang dalawang pamahalaan sa mga organisasyong pangmisyon o indibidwal na pastor o misyonero maliban sa pagrehistro sa mga organisasyon at pagtulong makakuha ng tamang dokumentasyon sa mga kukuha ng missionary visa sa Pilipinas. Nasa gitnang bahagi naman ang mga pangunahing gawaing pangmisyon na tinalakay na.

Simula sa pagdating ng pinakaunang Koreanong misyonero noong 1973, naganap ang pagtatangkang bumuo ng pinagsamang estratehiya ng pagmimisyon. Ngunit nabasura ito dahil sa malakas na denominalismo at mahinang ekumenismo sa hanay ng mga Presbyterian. Dumagsa sa Pilipinas ang mga Presbyterian upang ipalaganap ang kanilang bersyon ng Protestantismo. Mula sa isang ahensyang pangmisyon noong 1978 nabuo ang 11 ahensyang pangmisyon ng mga Presbyterian na hiwalay at independente sa kani-kanilang gawain. Hiwalay din ang karamihan ng mga ahensyang pangmisyong Koreano sa anumang simbahang Pilipino at kaunti lamang ang may koordinasyon sa UCCP, NCCP, at Philippine Council of Evangelical Churches (PCEC). Sa halip na makipagtulungan sa mga samahang ito, binuo ng mga Koreano ang sariling simbahang Presbyterian tulad ng Presbyterian Church of the Philippines (PCP).

Samantala, malapit na ugnayan ng mga misyonerong kabilang sa KMC at ng UMC, ang lokal na simbahang Methodist ng Pilipinas. Hindi bumuo ng bagong simbahang Methodist ang mga Koreano bagkus naging katulong nila ang mga Pilipinong pastor sa ebanghelisasyon. Kumpara sa labing-isang ahensang pangmisyong Presbyterian may dalawang ahensyang pangmisyong Methodist. Tinangkilik ng UMC ng Pilipinas ang tulong-pinasyal ng KMC sa pagpapatayo ng mga simbahan, tinanggap ng mga magulang ang

kindergarten na itinayo sa kanilang lugar, at dumalo ang mga layko at pastor sa mga seminar na isinagawa ng KMC.

Ang magkaibang katangian at tunguhin ng mga Koreanong Methodist at Presbyterian ay sumasalamin sa kalagayan ng konserbatismo at ekumenismo ng mga simbahang nagpapadala ng misyonero mula sa Korea. Dahil sa angking katangian ng mga Koreanong Presbyterian ang konserbatismo at ebanghelikalismo, hindi nagawa nitong makipag-ugnayan nang mas malapit sa mga simbahang Pilipino. Isang malinaw na tanda nito ang muling pagtatag ng mga hiwalay na simbahang Presbyterian at paaralang teolohikal sa Pilipinas. Tulad ng nabanggit, ang naunang simbahang Presbyterian sa Pilipinas na itinatag ng mga Amerikanong misyonero ay sumapi sa pagbubuo ng UCCP noong 1948. Sa kasalukuyan, may ilan nang naitatag na simbahang Presbyterian ang mga Koreanong misyonero.

Kontribusyon ng Pagmimisyon sa Ugnayang Pilipinas-Timog Korea

Kakulangan ng Ekumenismo

Ayon sa mga survey ng Korean Research Institute for Missions (KRIM) tumanggap ang Pilipinas ng pinakamaraming Koreanong misyonero mula 1979 hanggang 1998 kumpara sa ibang bansa. Ngunit simula noong 2000 mas dumami na ang mga misyonerong ipinadala sa Tsina na tumanggap ng 781 misyonero kumpara sa 527 misyonero sa Pilipinas. Ipinapalagay ni Moon (2002a) na ang pagbabagong ito ay maaaring resulta ng pagbubukas ng Tsina sa higit pang pamumuhunan mula sa ibayong-dagat. Kasunod o kasabay ng pagdagsa ng mga negosyanteng Koreano sa Tsina ang pagdagsa rin ng mga Koreanong misyonero na nais magsagawa ng ebanghelisasyon sa bansang ito. Posibleng target ng ebanghelisasyon hindi lamang ang mga Tsino kundi ang malaking bilang ng etnikong Koreano na naninirahan sa Tsina.

Kung susuriin naman ang 1999 Philippine jujae Hanguk: Seongyo danche mit seongyosa yoram [Directory of Korean Missions and Missionaries in the Philippines] (1999) makikita ang kakulangan ng maalab na ekumenismo sa hanay ng mga Koreanong misyonero. May 11 ahensyang pagmisyon ang mga

iba't-ibang denominasyong Presbyterian at dalawa naman para sa mga Methodist. Umaabot sa 148 ang bilang ng mga misyonerong Presbyterian at 41 naman ang mga misyonerong Methodist. Ang mga ahensyang pangmisyon na Methodist at Presbyterian sa Pilipinas ay itinatag at nasa ilalim ng mga denominasyong Koreano. Nagmula ang pondo nito sa mga simbahang Koreano. Ipinapataw din ng mga misyonerong ito ang sariling Koreanong doktrina ng Protestantismo sa mga aktibidad para sa mga Pilipino.

Makikita sa Talahanayan 1 ang limang ahensyang pangmisyon, Board of Mission of Geneal Assembly (Hapdong Jeongtong), General Assembly Mission of the Philippines, General Assembly of Presbyterian Church in Korea (Hapdong Chung-ang), Reformed Presbyterian Missionary Fellowship at Daeshin Presbyterian Church in the Philippines, na walang kaugnay o kasamang institusyon o simbahang Pilipino sa kanilang pagmimisyon. Ibig sabihin nito, independiyente sila sa kanilang gawain: mula sa pagpapatayo ng simbahan, pagkuha ng mga Pilipinong pastor, hanggang sa pagpili ng lugar na pagtatayuan ng simbahan. Iilan lamang sa mga ahensyang pangmisyong Presbyterian ang may ugnayan at pagtutulungan sa mga simbahang Pilipino sa pamamagitan ng Philippine Council of Evangelical Churches o sa mga simbahan ng UCCP. Malaki ang kaibahan nito sa mga Methodist sapagkat nagmimisyon ang KMC sa ilalim ng UMC (D.S. Kim, 1995, p. 84).

Samantala, ang EPM, Philippine Presbyterian Church Mission, Presbyterian Mission of the Philippines at RCP ay pare-parehong nakipag-ugnayan sa Presbyterian Church of the Philippines (PCP) na itinatag noong 1990 sa pangunguna ng mga Koreanong misyonero ng EPM (tingnan ang Talahanayan 1). Sumasang-ayon maging ang mga Koreanong misyonero sa problema ng kawalan ng ekumenismo sa pangkalahatan ng pagmimisyon mula sa Korea. Ang katangiang ito ng Protestantismo sa Korea ay natalakay na bilang produkto ng kontekstong pangkasaysayan at pangkalingang Koreano na nagbunga malakas na uri ng konserbatismo at ebanghelikalismo (T. Lee, 2007; J. Hwang, 2008). May mga pag-aaral na nagmumungkahi ng mas maigting na pagsasanay sa

pagmimisyong kros-kultural para sa mga Koreano (H. Choi, 2001; J. Lee, 2001; S.C. Lee, 2009).

Ayon kay H. Choi (2001, 11) ang mahusay na pagsasanay kros-kultural ay susi para sa mga problema sa kakulangan ng kooperasyon, herarkikal, at autokratikong pamumuno ng mga Koreanong misyonero. Dagdag pa rito, nahihirapan din ang mga Koreanong misyonero na umangkop sa Pilipinas at iba pa nitong destinasyon dahil sa kawalan o kakulangan sa pagsasanay sa wika at pag-unawa sa ibang kultura. Mangilan-ngilan sa mga Koreano ang nagtangkang mag-aral ng wikang Pilipino at wikang rehiyunal. Nakasanayan ng mga Koreano sa kanilang bansa ang pagkakaroon ng iisang wika at may paniniwala rin sila sa purong kulturang Koreano. Kung kaya't kapag lumalabas sila sa Korea ay marami ang nahihirapan umayon at umangkop sa kanilang destinasyon (H. Choi, 2001).

Gayundin ang konklusyon ni Y.H. Kim (1998) sa kanyang pag-aaral. Ayon kay Y.H. Kim (1998), nilalayon ng mga Koreanong misyonero sa pagpupunla ng bagong simbahan na dalhin sa Pilipinas ang kanilang sariling denominasyon at uri ng Protestantismo. Ganito ang nangyari sa pagmimisyong ng mga Presbyterian na bumuo muli ng simbhang Presbyterian sa Pilipinas. Nakita rin ni Y.H. Kim ang kakulangan para unawain ang kulturang Pilipino sa pagpupunla ng simbahan at kakulangan na makipag-ugnayan sa mga umiiral na simbahan sa lugar. Dahil may pondo ang mga Koreanong misyonero maraming Protestanteng Pilipino at ang mga Pilipinong pastor ang naudyok lumipat at sumamba sa mga itinayong simbahan ng mga Koreano. Bilang epekto nito, nahahadlangan ang paglago pa ng umiiral na simbahan sa lugar (1998, pp. 128-129, 142).

Para kay J. Lee (2001) ang mahusay na pagsasanay sa pagmimisyong kros-kultural ay naglalaman hindi lamang ng pag-aaral sa teolohiya at teorya ng pagmimisyong. Dapat din isama ang pag-unawa sa wika at kultura ng destinasyon at mga karanasan ng naunang Koreanong misyonero sa lugar. Mungkahi ni J. Lee na magkaroon ng programang internship at pagbuo ng isang "arbitration institution" para mabawasan ang

hidwaan sa gitna ng mga Koreanong misyonero at mapalakas ang pagtutulungan at ekumenismo (2001, pp. 172-175). Mas espesipiko ang rekomendasyon ni S.C. Lee (2009) na isama ang pag-aral ng mga halagahing Pilipino para sa pagsasanay sa mga Koreanong misyonero. Naniniwala si S.C. Lee na malaki ang maitutulong ng pag-unawa sa mga kaugaliang Pilipino upang maging mas matagumpay ang pagmimisyong Koreano. Dagdag pa dito, ipinakita niya ang maaaring epekto nito sa mga Koreanong misyonero upang mas malapit na makipagtulungan sa mga Pilipino. Ayon kay S.C. Lee pangunahing aspeto ng kulturang Pilipino na dapat maunawaan ng mga Koreano ay ang pagkakaroon ng extended na pamilya, paggalang sa matatanda, kaugaliang kaakibat ng paniniwalang 'bahala na,' pakikisama, at utang na loob (S.C. Lee, 2009, pp. 19-24).

Lapit sa Pagmimisyon: Mga Uri

Walang datos ukol sa eksaktong paghahati sa iba't-ibang gawaing pangmisyon sa Pilipinas kung kaya gagamitin na basehan ng talakayan ang tsart ng pandaigdigang lapit ng pagmimisyon ng mga Koreano. Lumabas sa pag-aaral ng KRRIM na ang pangunahing uri ng pagmimisyong Koreano ay ang mga sumusunod: pagpapatayo ng simbahan (37%), pagsasanay sa mga pastor at layko (27%), misyong pang-eduasyon (10%) teolohikal na edukasyon (7%), itinerant evangelism (6%), pagsasalin ng Bibliya (5%), misyong medikal (5%), at social work (3%).

Ayon kay Kim Dooson, may pagkiling ang gawain ng mga misyonero sa pagpapatayo ng simbahan sapagkat ito ang hinihinging kongkretong ebidensya ng mga tagapagtustos ng simbahan o denominasyon sa Timog Korea. Ginagamit na batayan sa pagtatasa sa tagumpay ng ahensyang pangmisyon ang mga bilang ng itinayong simbahan at mga kasapi nito. Dagdag pa ni Kim Dooson, nakasalalay dito ang patuloy na pagpopondo sa kanilang operasyon at pananatili sa Pilipinas (D.S. Kim, 1995, p. 120).

Dahil sa pag-iisip na ito, ang bawat pagpapasinaya ng bagong istruktura ng simbahan ay kinukunan ng litrato para ipakita sa Timog Korea. Maliban sa Koreanong misyonero at mga Pilipinong

Talahanayan 1
Mga Ahensyang Pangmisyon sa Pilipinas, Presbyterian at Methodist

Ahensiya na Pangmisyon	Denominasyon/ Organisasyong Pangmisyon	Kaugnay na Simbahan/ Organisasyon sa Pilipinas	Pamilya	Single	Co-worker	Total
Presbyterian						
Board of Mission of Presbyterian General Assembly (Hapdong Jeongtong)	Presbyterian General Assembly of Korea		10	1	0	11
Evangelical Presbyterian Mission, Inc.	The General Assembly of the Presbyterian Church in Korea (Hapdong)	Presbyterian Church of the Philippines	21	5	3	29
General Assembly Mission of the Philippines	General Assembly of Presbyterian Church in Korea		5	0	0	5
General Assembly of Korea Presbyterian Church (Hapdong Chongsin)	General Assembly of Korea Presbyterian Church (Hapdong Chongsin)	Church of God World Mission of the Philippines, Inc.	1	0	0	1
General Assembly of Presbyterian Church in Korea (Hapdong Chungang)	General Assembly of Presbyterian Church in Korea (Hapdong Chungang)		5	0	0	5
Philippine Presbyterian Church Mission	Korean Presbyterian Church Mission (Reformed)	Presbyterian Church of the Philippines	5	0	0	5

Presbyterian Mission of the Philippines, Inc.	Presbyterian Church of Korea (Koshin)	Presbyterian Church of the Philippines	6	3	4	13
Reformed Church in the Philippines, Inc.	World Mission Department of the Presbyterian Church of Korea	Presbyterian Church of the Philippines	16	3	1	20
Reformed Presbyterian Missionary Fellowship	Korean Presbyterian Mission (Reformed)		14	0	0	14
Rejoice in the Lord Christian Fellowship, Inc.	Board of Foreign Mission of Korean Presbyterian Church	Grace Christian Church	2	1	0	3
Tae-shin Presbyterian Church in the Philippines	General Assembly of the Presbyterian Church of Korea (Tae-shin)		10	0	1	11
Total			95	13	9	117
Methodist						
Korean Methodist Church	Korean Methodist Church	United Methodist Church in the Philippines	34	5	0	39
Board of Global Ministries of the United Methodist Church	Board of Global Ministries of the Methodist of					
Church	Philippine UMC Central Conference		0	2	0	2
Total			34	7	0	41

Batis: T. Hwang, 1999.

LARAWAN 1 Ang simbahang Panabo UMC sa Davao City. Isang halimbawa ng simbahang ipinatayo ng UMC sa tulong ng KMC. Ang larawan sa itaas ang *groundbreaking service* na dinaluhan ng obispo ng *Davao Episcopal Area* at mga kaibigang Koreano. Samantala ang ibabang larawan ang natapos na simbahan.

Batis: *The Filipino Methodist*, 2001, p. 5.

dumadalo sa simbahan, bahagi ng dokumentasyon sa litrato ang mga panauhing pandangal na mga Koreano na dumayo para lamang pasinayaan ang inaugurasyong ito. Nakasabit sa simbahan o sa paanan ng mga dumalo ang isang malaking streamer na nagpapahayag ng okasyong ito.

Pag-uunawaan at Pagkilala sa Korea Dulot ng Pagmimisyon

Bilang mga transnasyunal na organisasyong panrelihiyon, ang mga aktibidad ng mga ahensyang pangmisyon at misyonerong Methodist at Presbyterian ay may epekto, maaaring positibo at

negatibo, sa ugnayang kultural ng Pilipinas at Timog Korea. Hindi lamang nalilimita sa larangang kultural ang positibong epekto ng kontribusyon ng mga transnasyunal na organisasyong panrelihiyon sa mabuting ugnayan ng dalawang bansa kundi pinaigting din nito ang ugnayang pulitikal at pang-ekonomiya sa pamamagitan ng mga kasunduan (Fox & Sandler, 2004).

Samantala, negatibo ang kontribusyon ng mga pagmimisyong kung magiging lamat sa ugnayan o higit pa ryan, maaaring maging mitsa ng hidwaan sa isang bansa kung saan mapipilitan ang gobyerno nito na bantayan at limitahan ang galaw at aktibidad ng mga misyonero. Negatibong epekto rin ng pagmimisyong kung may nagpahiwatig ng pagkagambala sa mga gawain ng mga misyonero sa lokal na kalagayan at kultura (Fox & Sandler, 2004).

Sa lahat ng interaksyon o ugnayang ito, naganap ang mga palitan at pakikipagpalagayan ng loob na dumagdag sa kabatiran ng mga Koreano at Pilipino sa isa't-isa. Ang pagdagsa sa Pilipinas ng mga Koreanong misyonero kasama ang kanilang pamilya ay nakadagdag nang malaki sa bilang ng mga Koreano sa bansa at antas ng interaksyong Pilipino-Koreano. Sa pangkalahatan, naging pamilyar sa mga Pilipino ang ilan sa mga pagkaing Koreano at marami na rin ang nakapansin sa mga institusyong Koreano na gumagamit ng letrang Hangeul sa labas ng kani-kanilang tanggapan (kasama na dito ang mga ahensyang pangmisyong). Naging tulay ang iba't-ibang antas ng interaksyon upang mabatid ng mga Pilipino ang ugaling Koreano, alpabetong Koreano, salitang Koreano, ilang aspekto ng kalinangang Koreano, at mga produktong Koreano. Gayundin ang mga Koreano sa mga Pilipino. Kadalasan sa mga personal na interaksyon nabubuo ang mas malalim na pagbatid sa karakter ng isa't-isa at malapit na pagkakaibigan.

Pinakaimportante at litaw na positibong kontribusyon ng pagmimisyong Koreano ang muling pagkakabuo ng simbahang Presbyterian sa Pilipinas. Matatandaan na napaloob ang unang simbahang Presbyterian sa Pilipinas sa UCCP noong 1948 (UCCP, 2014). Dahil sa ebanghelikalismo ng maraming Koreanong Protestante, nais ng mga Koreanong misyonero na ipunla rin ito sa mga simbahang kanilang itinatag sa Pilipinas. Kung kaya't sa

aspetong panrelihiyon, ang mga paaralan at simbahang Koreano sa Pilipinas ay maaaring sabihing tagapagdala ng partikular na uri ng Koreanong Protestantismo.

Sa mga pag-aaral mismo ng mga Koreanong misyonero matutunghayan ang pagtatasa sa pananaw at pagtingin ng mga Koreano tungo sa mga Pilipino, at gayundin ng mga Pilipino sa mga Koreano (S.I. Lee, 1993; D.S. Kim, 1995). Lumitaw sa mga survey na mas mabigat at mahalaga para sa mga Pilipino ang aspeto ng pakikipagkapwa kaysa sa aspeto ng pagtupad sa tungkulin o gawain. Kabaligtaran naman ang mga Koreano.

Ayon sa survey ni D.S. Kim (1995) 90% ng mga Pilipino ang nagsaad na may kakulangan sa paghahanda o pagkukusa ang mga Koreanong misyonero na mag-aral ng isang wika ng Pilipinas at maunawaan ang kulturang Pilipino. Lumabas din na higit 90% ang tumugon na makitid ang isip ng mga Koreano, hindi marunong magpasintabi, at tinuturing ang kanilang mga sarili na mas superyor sa mga Pilipino. Samantala ang positibong pananaw na lumitaw kay D.S. Kim (1995) ay 80% ng mga Pilipinong pastor at layko ang nagsabi na ang mga Koreanong misyonero ay matapat sa kanilang gawain, at mahusay mamahala sa mga bagay kaugnay sa pananalapi. Sa kabilang banda, para sa 90% ng mga Koreanong misyonero ang negatibong aspeto ng mga Pilipinong nakasalamuha ay ang hindi pagtanggap ng responsibilidad. May 60% naman ang tumugon ng positibong pananaw tungkol sa mahusay na pagkikisama at mabilis na pag-angkop sa anumang kalagayan ng mga Filipino (D.S. Kim, 1995).

Kung tutunghayan ang survey na ginawa ni S.I. Lee (1993) na naglalayong alamin ang mga pangunahing katangiang Pilipino at Koreano na maaaring makatulong sa pagmimisyon, makikita ang malaking pagkakapareho sa resulta ng survey ni D.S. Kim (1995). Maliban sa isang aspeto, maraming Koreanong misyonero ang nagsabi na mahusay gumanap sa mga responsibilidad ang mga Pilipino (S.I. Lee, 1993). Narito ang buod ng naturang pag-aral tungkol sa mga positibong katangian ng mga Pilipino: dedikasyon sa mabibigat na gawain (37.11%), kahusayan sa wikang Ingles (30.33%), at madaling pag-angkop sa ibang kultura (kros-kultural) (24.71%). Samantala ang mga lumitaw na positibong katangian ng

mga Koreanong misyonero ay ang mga sumusunod: dedikasyon sa kanilang gawain (36.6%), mahusay na bisyon at mabuting proyekto (18.74%), pagiging masigla at malikhain (17.18%), at mataas na antas ng pagsasanay sa pagmimisyon (10.82%) (S.I. Lee, 1993, pp. 197-198).

Makikita sa dalawang survey ang talaban ng pananaw at kulturang Pilipino sa Koreano. Mahalaga para mga Pilipino ang pakikipagkapwa at lumitaw ito sa mga positibong pagtingin sa tugon ng mga Koreano. Sa interaksyon ding ito lumitaw ang pagkakaiba ng pananaw ng mga Koreano sa ugnayang personal. Dahil sa may herarkikal na katangian ang lipunang Koreano (na dulot ng tradisyong Confucian), bitbit nila ang herarkikal na pakikipag-ugnayan sa mga ahensyang pangmisyon at sa mga Pilipinong pastor at layko. Bagaman tanggap sa Korea na mas nakakataas ang isang taong mas matanda at may mas mataas na katungkulan hindi katulad ito sa Pilipinas. Kaya para ng mga Pilipinong pastor at layko isang negatibong aspeto ng mga Koreano ang pagkilos na superyor kaysa sa mga Pilipino. Dahil sa kakulangan ng paghahanda at pagsasanay na kros-kultural ng mga Koreanong misyonero bago dumating ng Pilipinas, hindi nila batid paano iayon ang sarili sa kulturang Pilipino.

Sang-ayon sa puntong ito ang pag-aaral ni M.H. Kim (1984, pp. 127-134) na nagsaad ng nakakabahalang kakulangan ng ilang Koreano na ilagay ang sarili sa konteksto ng pagkakaiba ng kalinangang Pilipino at Koreano. Dahil dito kinakailangan pa ng higit na pagsasanay sa teknika ng kros-kultural na pagmimisyon ang mga Koreano. Sa hiwalay na pag-aaral ipinakita ni W.S. Ma (2000) ang ilang puna sa gawaing pangmisyon ng mga Koreano tulad ng walang humpay na pagbili ng lupa para sa kanilang gawain, para sa simbahan man o hindi, pagpipilit sa sariling programa batay sa kanilang karanasan tulad ng dawn prayer meeting at overnight prayer visitation na hindi man lamang isinasaalang-alang ang kondisyon at kalagayan sa Pilipinas.

Ang aktibong pagmimisyon ng mga Koreano sa Pilipinas ang nagdala sa mga Pilipino na magsanay ng teolohiya sa Korea. Ang karanasang mag-aral at mamuhay sa Korea sa ilalim ng mga

Koreanong propesor at makisalimuha ang mga estudyanteng Protestanteng Koreano ang kumintal sa kanila sa praktis ng mga simbahang Koreano. Kung susuriin ang mga tesis at disertasyon ng ilang Pilipino na nagtapos ng teolohiya sa Hoseo University, isang unibersidad na Methodist sa Korea, nagsasaad ang mga ito ng paghanga sa mabilis na paglago ng Protestantismo sa Korea. Dahil dito, tinitingnan nila ang Korea bilang angkop na modelo para sa mga Protestante sa Pilipinas. Halimbawa nito ang mga pag-aaral nina Batin (2001) ukol sa praktis ng pagsasanay sa Kristiyanong edukasyon ng mga lider ng simbahang lokal ng Koreanong Methodist; Ato (2002) at Balaquidan (2005) ukol sa mga maliliit na pangkat ng ministri para sa mga bata sa simbahan; at Bestre (2005) sa pagsasanay at paghahanda sa kababaihang Methodist sa teolohiya at ministri.

Sa lokal na pag-aaral naman ni Lorna Makil (2007) sa mga Koreano sa Dumaguete, napansin niya ang malaking pagbabago sa kanilang lugar kabilang rito ang pagkakaroon ng dalawang paaralan (Presbyterian Theological College at Dumaguete Presbyterian School) at paninirahan ng may labing-dalawang pamilya ng mga Koreanong misyonero. Aniya ramdam ang “Korean invasion” sa Dumaguete. Nagsagawa si Makil (2007) ng mga panayam at kalahok na pagmamaside upang mapag-alaman ang positibong pagtanggap ng mga taga-Dumaguete sa tulong pang edukasyon sa mga mahihirap. Limitado rin diumano ang interaksyon ng mga misyonero sa mamamayan at napansin ng mga Dumagueteno ang marangyang pamumuhay ng mga Koreanong misyonero, taliwas sa pagkakilala nila sa mga misyonero mula sa ibang bansa.

Tunay ngang wala pang hayagang pagtuligsa sa mga misyonerong Koreano at kanilang gawain, ngunit may mga nangangamba rin sa mga ito. Maliban sa Dumaguete may ilang palatandaan sa Mindoro ng hindi pagkakaunawan at hindi pagkakaintindihan dahil sa hindi pagsaalang-alang ng mga misyonero ng paraan ng pagmimisyon sa lokal na kalagayang kultural ng mga Mangyan. Ayon sa ulat ni Gibb (2008a; 2008b) isang Britanikong mamamahayag na nakabase sa Seoul na nag-imbetiga sa Mindoro noong Nobyembre 2008, walang pag-

aalinlangan ang mga Koreanong misyonero sa pagpapatayo ng mga simbahan. Ang mga simbahan ay itinatayo bago pa man mabuo ang isang kongregasyon sa lugar. Dahil sa ganitong kalagayan may mga simbhang ipinatayo ng mga Koreano na hindi nagamit, at inabandona nang maubos ang pondo ng mga misyonero (Gibb, 2008a; 2008b).

Higit pa dito may mga grupo ng Mangyan ang nagsaad ng pagkabahala sa hindi pag-aangkop sa kultura at pamumuhay ng lugar ng gawain ng mga Koreanong misyonero. Pinuna ng ilang lider ng Mangyan ang pagmimisyon sa Mindoro at hinimok na unawain at igalang ang kulturang Mangyan. Tanda ito ng kawalan ng koordinasyon ng ilang Koreanong misyonero sa mga lokal na lider at kaukulang tanggapan tulad ng National Commission on Indigenous People (NCIP) (Gibb, 2008a; 2008b). Sa usapin sa pagbili ng malalawak na lupa, may kaso rin ng pagpapatayo ng isang simbahan sa Crow Valley, Tarlac na saklaw ng ancestral domain ng mga Aeta sa isang reserbasyong militar ng Hukbong Himpapawid ng Pilipinas (PAF). Dahil dito, pinag-utos ng PAF na ipagiba ang nasabing simbahan (Orejas, 2007).

Konklusyon

Binakas ng papel na ito ang kasaysayan ng pagmimisyon ng mga Koreano sa Pilipinas bilang bahagi ng ugnayang kultural sa gitna ng dalawang bansa. Sa pagsasakasaysayang ito, pinagtuunan ng pansin ang dalawang pinakamalaking grupo ng pagmimisyon – ang mga Koreanong Methodist at Presbyterian. Tinurol sa papel ang masalimuot na isyu ng pagtakda kung sino at kailan unang dumating ang Koreanong misyonero sa Pilipinas.

Ang pangkalahatang motibasyon ng mga Koreano na magsagawa ng pagmimisyon sa Pilipinas ay ipalaganap ang kanilang uri ng Protestantismo. Mabuting lugar ng pagmimisyon ang Pilipinas para sa mga Koreano sapagkat may minoridad na populasyon ng Protestante dito at bukas ang ating bansa, kalinangan at kalooban sa ganitong uri ng gawain. Magkaiba ang gawain ng mga Koreanong Methodist at Presbyterian sa Pilipinas simula noong 1973 hanggang 2000. Independiyente ang mga gawain ng mga misyonerong

Presbyterian sa anumang simbahan o organisasyon sa Pilipinas tulad ng NCCP at UCCP. Pinagsikapan ng mga sunod-sunod na henerasyon ng mga Koreanong Presbyterian na itayo ang mga simbahan alinsunod sa sariling bersyon ng Koreanong doktrinang Presbyterian. Malakas ang ebanghelikalismo at konserbatismo sa Korea. Ngunit may kakulangan sa ekumenikal na gawain. Kabaliktaran ito sa KMC kung saan nakikipagtulungan naman ang mga Koreanong Methodist sa simbahang UMC ng Pilipinas.

Masasabi ring walang kabuuang estratehiya ang mga pagmimisyon ng mga Koreano sa Pilipinas. Matutunghayan ito sa denominalismo, rehiyunalismo at paksyunalismo ng mga misyonero. Gayunpaman, dahil sa kakayahang pinansyal, natutustusan ng mga ahensyang pangmisyon ang iba't-ibang gawain. Pangunahin na rito ang pagpapatayo ng mga simbahan, pagsasanay sa mga Pilipinong pastor at layko, gawaing pang-edukasyon at teolohikal na pag-aaral. Tinugunan ng mga misyong Koreano ang espiritwal na pagkauhaw ng ilang sektor sa lipunang Pilipino. Pinunan ng pinansyal na kakayahan ng mga Koreano ang kakapusan at kahirapan ng mga kongregasyong Pilipino. Ang suliranin ng pagmimisyon ay pilit hinahanapan ng lunas sa pamamagitan ng mas mahusay na pagsasanay na kros-kultural para sa mga Koreanong misyonero.

Panghuli, nagsilbing tulay ng ugnayang kultural ng Pilipinas at Timog Korea ang mga Koreanong ahensyang pangmisyon at misyonero. Bilang isa sa pinakamalaking grupo ng mga Koreano sa Pilipinas, nahubog ang pag-unawa at imahen ng Korea sa mata ng mga Pilipino mula sa pakikisalamuha sa mga misyonero. Napagtanto ng mga Pilipino na ang mga Koreano ay kaiba sa ibang Asyano. At iba rin ang mga Koreanong misyonero kumpara sa iba pang Koreano na mga negosyante, estudyante, at turista.

Bunsod ng mahabang panahon ng pagmimisyon sa Pilipinas ng mga Presbyterian at Methodist na Koreano naging daan ito para sa talaban ng ugnayang kultural sa gitna ng Pilipinas at Timog Korea. Ipinakita sa pag-aaral na ito na bilang mga transnayunal na aktor na panrelihiyon ipinalaganap ng mga Presbyterian at

Methodist ang Protestantismong Koreano sa Pilipinas. Naitayo muli ang isang hiwalay na simbahang Presbyterian sa Pilipinas at maraming Protestanteng Pilipino ang nahubog sa teolohikal na pagsasanay at pag-aaral sa ilalim ng mga Koreano. Nagpunla ang mga Koreano ng maraming simbahang Protestante sa Pilipinas. Sa talabang ito na naganap sa gitna ng mga Koreano at Pilipino sa loob ng istruktura ng pagmimisyon nakita sa ilang survey at pag-aaral ang pagtatangkang magkaroon ng pagkakaunawaan sa pananaw at kultura ng isa't-isa. Kung may pagkakaiba sa halagahin at pagbibigay ng importansya sa partikular na bahagi ng gawaing pangmisyon, nagkaroon ng pagtatangkang lagpasan ito at magkaunawaan ang isa't-isa. Ngunit may mga hindi pagkakaunawaan rin na lumitaw mula sa kakulangan ng ilang Koreanong Protestante sa pagpapahalagang kros-kultural. Nabanggit ang kakulangan ng sensibilidad sa ilang grupong etniko at komunidad sa Pilipinas dahil sa makitid na hangarin ng ilang misyunerong Koreano na magkaroon ng mabilis na resulta sa kanilang gawain. Maliban sa iilang punang ito, mas mabigat ang magandang imahen ng mabilis na paglago ng simbahang Protestante sa Korea. Sa pananaw ng mga Protestanteng Pilipino ay magandang halimbawa at modelo ito na maaaring pagkunan ng maraming aral para sa hinaharap ng simbahang Protestante sa Pilipinas.

Raymund Arthur G. Abejo is an assistant professor at the History Department of the University of the Philippines in Diliman. He holds a bachelor's degree in History and masters in Asian Studies from the University of the Philippines-Diliman. Currently, he is a Ph.D. candidate in Korean History at the Academy of Korean Studies, Korea. His dissertation deals with discourses on the Philippines in Korean print media from the 1890s to the 1930s. Correspondence may be sent to rgabejo@up.edu.ph.

Talaan ng mga Piling Daglat

AKMP	Association of Korean Missions in the Philippines
AMYC	Asian Methodist Youth Seminar
EPM	Evangelical Presbyterian Mission
GPPCP	General Presbytery of the Presbyterian Church of the Philippines
KMC	Korean Methodist Church
KRIM	Korean Research Institute for Missions
NCCP	National Church of Christ in the Philippines
PCEC	Philippine Council of the Evangelical Churches
PCK(H)	Presbyterian Church of Korea (Hapdong)
PCK(K)	Presbyterian Church of Korea (Koryo)
PCK(T)	Presbyterian Church of Korea (Tonghap)
PCP	Presbyterian Church of the Philippines
PTS	Presbyterian Theological Seminary
SES	Spiritual Enlightenment Seminar
UCCP	United Church of Christ in the Philippines
UMC	United Methodist Church

Mga Tala

- 1 Hinango ng may-akda sa kanyang tesis masterado na "Koreanong Protestante sa Pilipinas: Kasaysayan ng Gawaing Pangmisyon at Pakikipag-ugnayan sa mga Filipino" (2002). Para sa dagdag na pananaliksik, ito ay nabigyan ng suporta mula sa CSSP Summer Fellowship Grant noong 2007.
- 2 Hindi tatalakayin ang iba pang denominasyon tulad ng Baptist at ang simbahang Unification Church o simbahang Moonies na hindi itinuturing na simbahang Protestante (K.B. Min 1996, p. 386).
- 3 Unang ginamit ni Joseph Nye noong 1990 ang salitang *soft power* para ilarawan ang nagbabagong antas ng impluwensya ng Estados Unidos sa ibang bansa sa pamamagitan ng ibang paraan maliban sa pulitikal o pang-ekonomiyang paraan na tinagurian niyang *hard power*. Sa halip na puwersa o pananakot, ang *soft power* ay gumagamit ng impluwensya o panghihikayat sa ibang bansa upang makamit ang hangaring resulta ng isang pamahalaan o suporta sa isang patakaran o desisyon. Ayon kay Nye (2004), itinataguyod ng isang bansa o pamahalaan ang kanilang *soft power* sa pamamagitan ng pagbubuti sa imahen nito sa ibayong dagat sa tulong ng media, popular culture, at palitang kultural o pang-akademiko sa mga kumperensiya, seminar at iskolarsyip. Ginamit naman ni Jeffrey Haynes ang konseptong *soft power* para sa isang non-state actor tulad ng transnational religious actor (Haynes, 2010).
- 4 Katutubong relihiyong Hapones na sumasamba sa mga ispiritu ang kalikasan, ang Shinto ay naging instrumento sa ilalim ng Meiji sa Hapon para sa pambansang pagkakaisa at asimilasyon ng mga Koreano bilang kolonyang Hapones (Caprio 2009, p. 162). Noong 1925 natapos ang pitong taon na pagpapatayo ng isang malaking dambanang Shinto sa bundok ng Namsan sa Seoul. Kasunod nito ang mga patakarang pagsamba sa mga dambanang Shinto sa iba't-ibang bahagi ng Korea. Mainit ang naging debate sa hanay ng mga Protestante ukol sa patakarang ito at kalaunan naging isa sa mga isyu sa hidwaan at paghihiwalay ng mga simbahang Protestante noong dekada 50. Para sa iba't-ibang reaksiyon ng mga misyonero at Koreano sa sapilitang pagsambang Shinto sa panahong 1936-1945, tingnan ang akda ni Y. Kim (2004).
- 5 Ang simbahang UCCP ay isang halimbawa ito ng organikong pagkakaisa ng hiwa-hiwalay na simbahang United Evangelical Church, Evangelical Church in the Philippines at Philippine Methodist Church. Dahil dito makikita sa UCCP ang limang tradisyong dala ng mga misyonero Amerikano: ang Presbyterian, Congregational,

- Methodist Episcopal, Disciples at United Brethren. Kaanib na simbahan din ang UCCP ng NCCP (NCCP 2014 at UCCP 2014).
- 6 Binuo ng mga Amerikano noong 1901 ang Evangelical Union (EU) bilang isang comity para isagawa ng mga denominasyong Amerikano ang pagtutulungan sa mga gawaing pansimbahan at ebanghelisasyon. Samu't sari ang mga denominasyong Protestante sa Pilipinas, hiwa-hiwalay ang mga simbahan ito – ilan ay ekumeniko at iba naman ay independiyenteng Protestante. Nagkaroon ng maraming pagtatangka ang mga Protestanteng ekumeniko na na bumuo ng samahan para sa lupon ng mga simbahan mula sa pagtatag ng Evangelical Union (1901-29), National Christian Council (1929-38), Philippine Federation of Evangelical Churches (1938-1941), Evangelical Church of the Philippines (1942-44), Philippine Federation of Christian Churches (1949-1963) at hanggang sa National Council of Christian Churches in the Philippines (1963-kasalukuyan) (NCCP 2014).
 - 7 Batay sa paliwanag ni Walker (1970) may anim na larangan ng ekumenismo sa simbahang Protestantismo: pagtutulungan sa pagmimisyon, nondenominational na gawaing pangkabataan at edukasyon hal. YMCA at YWCA, pagbubuo ng magkatulad na “Christian service at ethical action,” interdenominational na organikong pagkakaisa ng mga simbahan, doktrinal na pagkakaisa, at pinakahuli, pandaigdigang “denominational fellowship.” Para sa isang maikling salaysay sa ugat ng kilusang ekumenismo at mga antas ng gawaing ekumenikal na nagsimula noong dtn 16 at umigting noong dtn. 19 tingnan sa Walker 1970, “Ecumenical Movement,” kabanata 18 sa *A History of the Christian Church*.
 - 8 Ilan sa mga misyonerong ito sina Im Hongbin, Han Gyeongsu at Choi Chanyoung. Sinasabing ilang beses pumunta sa Pilipinas para magsagawa ng ministri noong huling hati ng dekada 60 si Im na isang Methodist. Nagmisyon naman si Han diumano sa Baguio. Si Choi na isang Presbyterian ay nagsilbing misyonero ng United Bible Society sa Thailand bago madestino sa Pilipinas at nanirahan sa Makati noong 1974 hanggang 1978 (*Seongyo Times*, 2013).
 - 9 Ukol sa pagtakda ng simula ng pagmimisyong Koreano kaugnay kay Han Sanghyu tatlong taon ang nababanggit. May nagsasaad na 1973 para sa pagdating sa Pilipinas at unang pagsambang pinangunahan ni Han kasama ang mga Koreano sa Hyatt Hotel noong Disyembre 30, 1973 (S.C. Lee 2009, 36); noong 1974 para diumano sa pagsamba ng Pasko ng Pagkabuhay at pagbubuo ng Korean Union Church sa Manila noong Abril 10, 1974 (J. Lee 2001, 72); at noong 1975 sa hindi malinaw na kadahilanan (*Seongyo Times*, 2013). Minarapat ng kasalukuyang mananaliksik na gamitin ang pinakaunang banggit na taong 1973 dahil ang mga sumunod na gawain ni Han ay maiuugat nang mas malinaw sa taong ito.
 - 10 Binatay nila J. Lee (2001, 71-72) at S.C. Lee (2009, 35-37) ang kanilang salaysay ukol kay Han Sanghyu mula sa mga akda ni Lee Wonsik na isang misyonerong Methodist sa Pilipinas mula noong 1986. Ginamit ni J. Lee (2001) ang mission report ni Lee Wonsik sa “2000 Methodist Church World Missionary Conference” noong Marso 31, 2000 at binasa naman ni S.C. Lee (2009) ang Lee Wonsik, “Han-Phil gyoryu yeongu,” nasa *Hae oe seongyo ui sae insik: Gidokyo Daehan Gamni hoe hae oe seongyo ui hyeonjae wa mirae*, Lee Seongju (Pat.), pp. 102-119. Seoul: Sin ang gwa Jiseongsa, 1995.
 - 11 Batay naman sa T. Hwang, 1999, may 39 na misyonero ang KMC at 2 mula sa Board of Global Ministries of the United Methodist Church.
 - 12 Malapit na kaibigan ni Kim Hwal-young si Rev. Barrie G. Flitcroft, direktor ng *United World mission in Korea*. Si Rev. Flitcroft ang nag-asikaso sa pagpunta ni Kim Hwal-young sa Laoag (D.S. Kim 1995, 79).
 - 13 Si Lemuel Dalisay ay anak ni Rev. Cornelo Dalisay, ang dating direktong ng Philippine Missionary Fellowship na mahigpit na nakikipag-ugnayan kay Kim Hwal-young (D.S. Kim 1995, 75).
 - 14 Hindi itinuloy ang planong pagbubuo ng Philippine Missionary Council in the Philippines noong 14 Pebrero 1987 dahil sa pagsalungat ng mga simbahan sa Timog Korea. K.H. Park, 288; basahin din ang Yim, 1996.

Mga Sanggunian

- Ato, E. G. (2002). *Curriculum design for small groups and leadership development in South Cagayan District, United Methodist Church Philippines* (Masteral thesis). Graduate School of Theology, Hoseo University, South Korea.
- Balaquidan. L. C. (2005). *Parental influences on children's concept of God: In case of preschools of Central Nueva Ecija District, Philippines* (Masteral thesis). Graduate School of Theology, Hoseo University, South Korea.
- Batin, C. P. (2001). *The contribution of Christian education leadership to the Church growth in Korea* (Masteral thesis). Graduate School of Theology, Hoseo University, South Korea.
- Bentley, J. H. & Ziegler, H. F. (2008). *Traditions and encounters: A global perspective on the past* (4th ed.). Boston: McGraw-Hill.
- Bestre, C. M. (2005). *Reinvisioning the trends of theological education for Protestant/ Evangelical women preparation to ministry in Northern Luzon, Philippines* (Doctoral dissertation). Graduate School of Theology, Hoseo University, South Korea.
- Beyer, P. & Beaman, L. (Pat.) (2007). *Religion, globalization and culture*. Leiden-Boston: Brill.
- Brown, C. (1997). *Understanding international relations*. London: Macmillan Press.
- Bureau of Immigration, Philippines. (2009). ACR I-Card Database. "Statistics of Korean Nationals as of June 29, 2009."
- Choi, H. K. (2001). *Preparing Korean Missionaries for Cross-Cultural Effectiveness* (Doctoral dissertation). E. Stanley Jones School of World Mission and Evangelism, Asbury Theological Seminary, KY, USA.
- Choi, T. S. (1997). *The Korean Methodist Church Mission for Mount Pinatubo Aetas' (KMCMMPA) Ten-Year Development Plan (TYPD) A model of contextualized mission approach* (Masteral thesis). Southeast Asia Graduate School of Theology, Taiwan.
- Chu, C. Y. (2004). History of the Protestant Church in Korea from a New Perspectives. Nasa Chai-shin Yu (Pat.), *Korea and Christianity* (pp. 145-160). California: Asian Humanities Press.
- Chu, W. Y. (2006). *The Confucian roots of fundamentalist ethos in the Korean Presbyterian Church*. Lewiston, New York: The Edwin Mellen Press.
- Chung, D. (2001). *Syncretism: The religious context of Christian beginnings in Korea*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Clark, C. A. (1983). *The Korean Church and the Nevius Methods*. Seoul: Han'guk gidokgyo yeonguhoi.

- Dark, K. R. (Pat.). (2000). *Religion and international relations*. New York: St. Martin's Press.
- Department of Tourism. (2014). International Tourist Arrivals and Receipts for January to June 2014. www.tourism.gov.ph/Pages/IndustryPerformance.aspx.
- Elisonas, J. (1991). The inseparable trinity: Japan's relations with China and Korea. Nasa J. W. Hall (Pat.), *Cambridge History of Japan* (Vol 4: Early Modern Japan, pp. 235-300). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fox, J. (2001). Religion as an overlooked element of international relations. *International Studies Review* 3 (3), 53-73.
- Fox, J. & Sandler S. (2004). *Bringing religion into International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Galang, F. P. (1962). Bible translations in the Philippines. *Southeast Asia Journal of Theology*. Special issue on the Philippines 4 (Hulyo): 23-31.
- Gibb, M. (2008a, Decembre 23). *Korea's Filipino missionary Mania*. *Asia Sentinel*. Retrieved from http://www.asiasentinel.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1624&Itemid=194 .
- Gibb, M. (2008b, Decembre 24). *Korea's missionaries charge ahead*. *Asia Sentinel*. Retrieved from http://www.asiasentinel.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1626&Itemid=194.
- Goldstein, J. (1994). *International relations*. New York: Harper Collins College Publishers.
- Grayson, J. H. (1985). *Early Buddhism and Christianity in Korea*. Leiden: E.J. Brill.
- Haynes, J. (2001). Transnational religious actors and international politics. *Third World Quarterly*, 22 (2), 143-158.
- Haynes, J. (2010). *Causes and Consequences of Transnational Religious Soft Power*. Binasang papel sa 60th Political Studies Association Annual Conference, Edinburg, United Kingdom, March 29 – April 1. http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2010/1006_1183.pdf.
- Huntington, S. P. (c1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Hwang, J. B. (2008). A Study of the Fundamentalist Tendency in Korean Protestantism: with special reference to the Korean Presbyterian Church. *Acta Koreana*, 11 (3), 113-142.
- Hwang, T. Y. (Pat.). (1999). *1999 Philippine jujae Hanguk: Seongyo danche mit seongyosa yoram* [Directory of Korean Missions and Missionaries in the Philippines]. Lungsod Quezon, AKMP.

- Kang, W. J. (2007). Church and State Relations in the Japanese Colonial Period. Nasa R. E. Buswell Jr. & T. S. Lee (Pat.), *Christianity in Korea* (pp. 97-115). Honolulu: University of Hawaii Press.
- Keohane, R. O. & Nye, J. S. (1991). Realism and Complex Interdependence. Nasa G. T. Crance & A. Amawi (Pat.), *The Theoretical Evolution of International Political Economy: A Reader* (pp. 133-139). New York: Oxford University Press, Inc.
- Kim, C. B. (2007). Preaching the Apocalypse in Colonial Korea: The Protestant Millennialism of Kil Sonju. Nasa R. E. Buswell Jr. & T. S. Lee (Pat.), *Christianity in Korea* (pp. 149-166). Honolulu: University of Hawaii Press.
- Kim, D. B. (2002, Enero 30). *Panayam*. Union Theological Seminary, Dasmariñas, Cavite.
- Kim, D. S. (1995). *The Korean Mission in the Philippines (1983-10094) Perception of Korean Missionaries and Filipino Church Workers* (Doctoral dissertation). Unibersidad ng Pilipinas, Pilipinas.
- Kim, D. W. (1990). *A History of Religions in Korea*. Seoul: Daeji Moonhwas.
- Kim, M. H. (1984). Korean Mission in the World Today and Its Problems. Nasa B. R. Ro & M. L. Nelson (Pat.), *Korean Church Growth Explosion* (pp. 127-134). Seoul, Word of Life Press and Asia Theological Association.
- Kim, W. I. (2007). Minjung Theology's Biblical Hermeneutics, An Examination of Minjung Theology's Appropriation of the Exodus Account. Nasa R. E. Buswell Jr. & T. S. Lee (Pat.), *Christianity in Korea* (pp. 221-237). Honolulu: University of Hawaii Press.
- Kim, Y. H. (1998). *An Examination and Projection of Cross-Cultural Church Planting: Focusing on Dae-myung Methodist Church, Korea* (Doctoral dissertation). Western Seminary Portland, OR, USA.
- Korea Post. (2001). Seoul, Korea.
- Kwantes, A. C. (1989). *Presbyterian Missionaries in the Philippines: Conduits of Social Change, 1899-1910*. Lungsod Quezon: New Day Publishers.
- Laubach, F. (1925). *The People of the Philippines: Their Religious Progress and Preparation for Spiritual*. New York: George H. Doran.
- Lee, J. M. (2001). *A Proposal for Effective Korean Methodist Missions in the Philippines* (Doctoral dissertation). School of Theology and Missions, Oral Roberts University, OK, USA.
- Lee, S. C. (2009). *Philippine saram deul ui gachi gwan ihae reul tonghan Hanguk seon'gyosa deul ui hyogwajeok in seon'gyo jeollyak jae'eon* [A Suggestion of Korean Missionaries' Mission Strategies according to

- Understanding of Filipino's Values] (Doctoral dissertation). Asian Center for Theological Studies and Missions Graduate School, South Korea.
- Lee, S. I. (1993). *The Development of Spirit Leadership as a Central Mission Movement in the Province of Bataan and Zambales, the Philippines: A Korean Perspective* (Doctoral dissertation). Union Theological Seminary, Pilipinas.
- Lee, T. S. (2007). Beleaguered Success Korean Evangelical. Nasa R. E. Buswell Jr. & T. S. Lee (Pat.), *Christianity in Korea* (330-350). Honolulu: University of Hawaii Press.
- Makil, L. P. (2007). South Koreans in Dumaguete: A Preliminary Study. Nasa V. A. Miralao & L. P. Makil (Pat.), *Exploring Transnational Communities in the Philippines* (pp. 40-57). [Quezon City]: Philippine Migration Research Network and Philippine Social Science Council.
- Min, K. B. (1996). National Identity in the History of the Korean Church. Nasa C. S. Yu (Pat.), *Korea and Christianity: Studies in Korean Religions and Culture* (Vol. 8, pp. 121-143). Seoul, Berkeley, Toronto: Korean Scholar Press.
- Min, K. B. (2005). *A History of Christian Churches in Korea*. Seoul: Yonsei University Press.
- Moffett, S. H. (2005). *A History of Christianity in Asia* (Vol. 2, pp. 1500-1900. Maryknoll, New York: Orbis Books.
- Moon, S. S. (2002a). *Acts of Koreans*. <http://www.krim.org>.
- Moon, S. S. (2002b). *The Status of Mission in Asia: An Overview*. Korean Research Institute for Mission. <http://www.krim.org>.
- NSCB. (2002). *Philippine Statistical Yearbook*. Manila: NSCB.
- Orejas, T. (2007, October 15). PAF Orders South Korean Missionary group to Dismantle Church. *Inquirer.net*. http://newsinfo.inquirer.net/breakingnews/regions/view_article.php?article_id=94576.
- Paik, L. G. (1971). *The History of Protestant Missions in Korea, 1832-1910*. 2nd ed. Seoul: Yonsei University Press.
- Palmer, S. J. (1967). *Korea and Christianity: The Problem of Identification with Tradition*. Seoul: Hollym.
- Park, T. K. (1990). *A Two-Thirds World Mission on the Move: The Missionary Movement of the Presbyterian Church in Korea* (Doctoral dissertation). School of Mission, Fuller Theological Seminary Schools of World Mission, CA, USA.
- Polo, L. A. (1999). Beyond Economics: The Socio-cultural Dimensions of Philippines-South Korea Relations. Nasa W. B. Kim (Pat.), *The Philippines and the Republic of Korea: Meeting the Challenge of the 21st Century* (pp. 169-206). Daejeon: n.p.

- Rhodes, H. & A. Campbell. (1984). *History of the Korean Mission Presbyterian Church in the U.S.A.* (Vol. 2, pp. 1935-1959. Seoul: The Presbyterian Church of Korea, Department of Education.
- Seongyo Times*. (2013). Seoul, Korea. <http://www.missiontimes.co.kr>.
- Sitoy, T. V. Jr. (1967). Nineteenth Century Evangelical Beginnings in the Philippines. *The Southeast Asian Journal of Theology Special Philippine Issue*, 9 (2), 77-88.
- Snyder, J. (Pat.). (2011). *Religion and International Relations Theory*. New York: Columbia University Press.
- The Filipino Methodist* (TFM). 1978, 1994, 1995, 1998, 1999, 2001. Manila, Philippines.
- United Church of Christ in the Philippines (UCCP). (2014). <http://www.uccphils.com/contact-us/>
- Wakai, K. (1999). *The Role of Japanese Protestants in the Japanese Occupation of the Philippines during the Second World War* (Masteral thesis). Unibersidad ng Pilipinas, Pilipinas.
- Walker, W. (1970). *A History of the Christian Church* (3rd ed.) New York: Charles Scribner's Sons.
- Williams, F.E.C. & Bonwick, G. (Pat.) (1928). *The Korean Missions Yearbook*. Seoul: The Christian Literature Society of Korea.
- Yeo, S. I. (1995). *A Comparative Study on the Impact of the Nevius Method on the Church Growth: A Case Study on Two Different Mission Churches; one in Korea and the other in the Philippines* (Doctoral dissertation). Union Theological Seminary, Pilipinas.